

MEHMED ALİ PAŞA İSYANI VE METTERNİCH'İN OSMANLI SİYASETİ

Dr. Hayrettin PINAR*

ÖZ

Avrupa istikrarı ve güçler dengesini tahrip eden Napolyon Savaşları'nın ardından. Viyana Kongresi'nde, barış ve düzen yeniden kurulmaya çalışılır. Kongre'de, güçler dengesinin tekrar oluşturulması gerektiğine karar verilir. Viyana Kongresi'nden sonra oluşturulan düzen, kongrenin en etkili diplomatı olan Metternich'in isminden ilham alınarak Metternich Sistemi şeklinde anılır. Sistemin dayandığı iki temel unsur, her türlü ihtilâl hareketinin engellenmesi ve monarşinin meşruiyeti olarak tespit edilir. Metternich, bütün Avrupa devletlerini uyumlu bir siyasî çatı altında toplamaya çalışır. Avrupa Uyumunu tehdit etmeye aday en önemli bölgeler arasında yer alan Balkanlar, yani Osmanlı İmparatorluğu, sistemin dışında bırakılır. Ancak, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa dengesi ve düzeni için vazgeçilmez olduğunu ispat eder. Osmanlı İmparatorluğu, siyasî öneminin yanı sıra meşru bir monarşi olarak Metternich açısından ahlâki bir zorunluluğu da tarif eder. Böylece, gerek siyasî önemi gerek bir monarşi ile idare edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu -Viyana Kongresi'nde oluşturulan sistemin dışında tutulsa da- Metternich Sistemi'nin doğal bir parçası haline getirir. Nihayet, Metternich'e göre, Osmanlı bütünlüğünü ve bu nedenle, Avrupa istikrarını tehdit eden Mehmed Ali Paşa'nın başarıya ulaşması engellenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Metternich, Metternich Sistemi, Mısır, Mehmed Ali.

MEHMED ALİ PAŞA'S UPRISING AND METTERNICH'S POLICY TOWARDS THE OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT

After the Napoleonic Invasions which destroyed the European equilibrium and the balance of power, the powers tried to found the European statusquo. They have decided to reorganize the balance of power. The order founded in the Congress of Wien was called as Metternich System. The System had been depended upon two important basics, i.e. anti-revolution and divine monarchy. Metternich has invited all European States to a great and homogen alliance and the European Concert was organized in the Congress. Although the Balkans were the most dangerous place against the European stability, the Ottoman Empire as a Balkan state had not been included by the Concert. After a short while Mehmed Ali Pasha's Uprising in Egypt showed the significance of the Ottoman Empire towards the European balance of power. In addition to her political vitality, the Ottoman Empire must have been protected against the destructive attack of Mehmed Ali since she was a divine monarchy. That is to say, the Ottoman Empire has been the natural member of the European Concert in spite of her dismissal in 1815. For this reason, Metternich has strictly believed that the integrity of the Ottoman Empire had a great importance for the European statusquo and Mehmed Ali Pasha must have been punished severely.

Keywords: Metternich, Metternich System, Egypt, Mehmed Ali.

* Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: hapinar@ogu.edu.tr

1. GİRİŞ

Fransız İhtilâli'nin simge isimlerinden Joseph Fouché (1759-1820), *Yeryüzünde mutlu olmayan tek bir insan bile kaldığı sürece, ihtilâlin hep ve sürekli daha ileriye götürülmesi gerektiğini* belirtir. (Zweig, 1995, s.30) Böylece, ihtilâlin amacı, insanlara mutluluk getirmek olarak özetlenir. Dolayısıyla, *eşitlik, kardeşlik ve özgürlük*¹ sözcükleriyle tarif edilen yeni dünya görüşü, Avrupa, hatta bütün dünyaya ihraç edilmelidir. Nihayet, Napolyon'un bütün düzeni alt-üst eden istilalarına yön veren düşünce de şekillenmiş olur. Ancak, *ihtilâlcilerin insanlığa mutluluk getirme iddiasıyla yaptıkları her şey, büyük bir trajedi ile sonuçlanır*. (Hirschman, 2003, s.14-15)²

Napolyon'un bütün kıtayı kargaşaya sürükleyen saldırganlığı, ihtilâlin yıkıcılığının en açık ve somut işareti sayılmalıdır. Öte yandan, Napolyon istilaları, yakın gelecekte kurulacak olan yeni düzenin ipuçlarını da içinde taşır. Napolyon savaşları, oluşturulacak yeni sistemin çözmesi gereken iki sorunun, *saldırı ve düzenin zorla değiştirilmesi* olduğunu gözler önüne serer. Yani, Napolyon sonrası dönemde, sürekli savaş yerine *sürekli barış* ve iktidarın gasp edilmesi yerine de *meşru iktidar* fikri konulmak zorundadır. Bu iki temel üzerine kurulacak yeni sistem, XVIII.yüzyıldan miras alınan *denge* kavramı ile felsefî bir çerçeveye kavuşturulur.³ Dolayısıyla, önceki yüzyılın denge inancı etrafında kurulacak düzen, aslında eski rejimi (*ancien regime*) canlandırma hayali taşır. Kısacası yeni dönem, Fransız İhtilâli'ni adeta yok sayarak XVIII. yüzyılın birikimi üzerine inşa edilir.

İhtilâl öncesinde olduğu gibi statükonun yeniden kurulmasına dönük çabalar, Viyana'da bir kongrenin toplanmasıyla sonuçlanır. Viyana Kongresi'nde (1815) bütün güçlerin, ihtilâl karşıtlığı düşüncesi etrafında yeniden örgütlenmesine yönelik çabanın mimarı, yeni Avrupa'nın taşeronluğunu da üstlenecek Metternich olur. Metternich'in katkılarıyla kurulacak düzen, monarşinin meşruiyetinin yeniden canlandırılması ve düzenin zorla değiştirilmesinin engellenmesi fikirlerine dayanır. Böyle bir kabulden hareket edilerek oluşturulacak Napolyon sonrası Avrupa, ihtilâl korkusunun ortak hassasiyet

- 1 Fransız İhtilâli'nin ruhunu oluşturan bu üç sözcüğün ötesinde ihtilâlin modern siyaset dünyasına hediye ettiği en önemli kavramlardan birinin de milliyetçilik fikri olduğu belirtilmelidir.
- 2 Hirschman, Goethe'nin *Mephistos*u ile İhtilâlciler arasında bir benzetme kurar. Mephisto'nun, kaderi, iyilik üzerine kurgulanmıştır. Kötülük yapmak için giriştiği her eylem, iyilikle sonuçlanır. Benzer şekilde, ihtilâlciler, insanlığa iyilik ve mutluluk getirme iddiasında olmalarına karşın yaptıkları her şey yıkımla sonuçlanır çünkü ilâhi olarak kötülük üzerine yaratılmışlardır. (Hirschman, 2003, s.14-15) Başka bir ifade ile Fransız İhtilâli'ni izleyen günlerde ortaya çıkan anarşi ve ardından Napolyon'un bütün Avrupa'yı kaosa sürükleyen istilaları, ihtilâlin insanlığa mutluluk getirme ideali ve iddiasının en azından ilk yıllarda pek de fazla gerçekleşmediğini gösterir.
- 3 XVII.yüzyılın son çeyreğinden itibaren pozitif bilimlerde, özellikle fizikteki ilerleme ile birlikte, doğanın Tanrısal bir denge üzerine kurulduğu kabul edilmeye başlanır. Doğadaki dengenin varlığına dönük bilgi birikimi, Newton'un çalışmaları ile önemli bir aşama kaydeder. Aydınlanma Dönemi'ne gelindiğinde, pozitif bilimlerdeki denge kavramı, sosyal alana da uygulanarak doğanın düzenine benzer şekilde siyasetin de denge üzerine şekillendiği öne sürülür. Dengenin, yani düzenin devam etmesi ise ancak itaat ile mümkün olur. Uluslararası ilişkilere de uygulanan denge anlayışının sonucu olarak Avrupa'da güçler dengesini dikkate alan bir düzene ulaşılır. Oysa, Fransız İhtilâli ile birlikte bu denge anlayışı yıkılmış ve düzen zorla değiştirilmiştir. Aydınlanma Dönemi'nde denge kavramı ile siyaset arasında kurulan ilişki hakkında bkz. (Outram, 2007, s.119-135; Gay, 1996, vol.II, s.128-150)

haline geldiği bir ittifaklar sistemini zorunlu kılar.⁴ Başka bir ifade ile *Metternich Sistemi*'nin esasını, güçler dengesi oluşturacaktır. (Schroeder, 2004, s.37; Sked, 1979, s.99) Dolayısıyla düzenin devamına yönelik inanç, bir adım sonra Avrupa'nın müttefiklerden oluşan bir kıta haline getirilmesini sağlayacaktır. Böylece Napolyon sonrası dönem, Metternich'in büyük hayali olan birleşik Avrupa idealinin de uygulanmaya çalışıldığı bir zaman dilimi olacaktır.⁵

Avrupa'nın ihtilâlî karşı tek sesli siyasî bir bütün haline getirilmesine dönük çaba, Viyana Kongresi'nden sonra ortaya çıkan *Avrupa Uyumu* ile açık hale gelir. Uyuma dahil olan ülkeler, her türlü ihtilâlci ayaklanmaya geciktirilmeden müdahale edilmesine karar verirler. Bu kararın alınmasında, en büyük payın, bütün kongreyi etkisi altına alan ve yeni sisteme adını veren Metternich'e ait olduğu açıktır. Metternich'in, bütün Avrupa'nın anti-ihtilâlci bir blok olarak uyumlu bir görüntü sunmasındaki ısrarı, Habsburg İmparatorluğu'nun her türlü yıkıcı faaliyetten en fazla etkilenecek ülke olması gerçeğiyle yakından ilgilidir. Bir yandan coğrafi konumu diğer taraftan imparatorluğun çok uluslu yapısı, düzenin değiştirilmesini ima edecek her türlü milliyetçi eylemi, Avusturya'nın kâbusu haline getirir.

Çok uluslu nüfus yapısı sebebiyle Habsburg İmparatorluğu, Fransız İhtilâlî'nin oluşturduğu milliyetçi söylem ve ideallerden kaynaklanacak her türlü statüko değişiminin de doğal hedefi durumundadır. Dolayısıyla kıtaya egemen hale getirilmeye çalışılan sürekli barış ya da düzenin devamının sağlanması önyargılarına temas eden yeni sistem, aslında imparatorluğun devamını sağlayan formüldür. Viyana Kongresi'nden sonra oluşturulan Avrupa Uyumu sayesinde, asayiş ve huzur yeniden kurularak imparatorluğun ömrü de uzatılmaya çalışılır. Nihayet, Metternich'in de ifade ettiği gibi, imparatorluğun karşılaşılabilecek tehlikeleri silahlı güçle etkisiz hale getirecek yetenekten yoksun oluşu barışın, yani diplomasinin uluslararası ilişkilere egemen olmasını zorunlu kılar.⁶ Diplomasiyi devletlerarası ilişkileri tayin eden bir yöntem olarak kabul etmenin altında yatan ana fikir, yukarıda da belirtildiği gibi barışın devamının sağlanmasına dönük güçlü düşüncedir.

4 Metternich, düzenin devam etmesi için üç ayrı ittifak sistemi planlamıştır. Batıdan -Fransa- gelebilecek tehdide karşı üçlü ittifak (Avusturya, Prusya, Rusya), Doğudan -Rusya- gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmek için dörtlü ittifak (Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya), nihayet kıtanın tümü için beşli ittifak ya da bütün devletlerin tek çatı altında birleştirilmesi. Bu konuda bkz. (Tuncer, 1996, s.24)

5 XIX. yüzyılda siyaset yapmasına karşın formasyonu ve bilgi birikimi itibarıyla XVIII.yüzyıla ait bir devlet adamı olarak Metternich için Avrupa, parçalanmamış bir bütünü ifade eder. Kendisini, Paris'te de en az Viyana'da olduğu kadar evinde hisseder. Fransızca'yı anadili olan Almanca kadar akıcı konuşur ve yazar. Hatta annesi ile mektuplaşmalarını, Fransızca olarak gerçekleştirir. Albjerg, onun kozmopolit ve evrensel bir insan olduğunu belirtir. Bkz. (Albjerg, 1953, s.221). Peter Viereck ise Metternich'in asıl amacının, bütün kıtayı barış içinde yaşatmak olduğunu iddia ederek onun zamanında Avrupa'nın, Roma döneminden sonraki en uzun barış safhasını yaşadığını söyler. (Viereck, 1949, s.78; Viereck, 2006, s.72). Benzer şekilde, Friedrich Meinecke de Metternich sayesinde eski Avrupa'nın bir süre daha yaşamaya devam ettiği ve 1815-1914 yılları arasında, Avrupa'da çıkan hiçbir savaşın uzun ömürlü olmadığı ve yerini kısa sürede barışa terk ettiğini belirtir. (Meinecke, 1965,s.416)

6 Habsburg İmparatorluğu'nun siyasî, ekonomik ve askerî açıdan diğer Avrupalı devletlerle karşılaştırıldığında yeterince güçlü olmaması, yaşamaya devam etmesi için diplomasiyi etkin bir araç olarak kullanmasını zorunlu hale getirir. Viyana sefiri Sadık Rif'at Paşa ile bir mülakatında Metternich, bu güçsüzlüğü itiraf eder ve *Avusturya Devleti'nin...politika kuvvetiyle yigirmi dört sene zarfında hey'et i kadîmesinden ziyâde istihâl-i kuvvet ve miknet eylediğini* belirtir. BOA., HAT., 833/37560-F, 21 Receb 1252 / 1 Kasım 1836. Ayrıca, Metternich'in dış politikadaki etkisinin iç siyasette de aynen devam ettiği söylenemez. Özellikle, Kolowrat'ın (1778-1861) içerideki ağırlığı, Metternich'in yapmak istediği pek çok şeyi gerçekleştirmesini engeller. Bu konular hakkında bkz. (Sked, 1979, s.103; Sked, 1983, s.44-45)

Fransız İhtilâli ile Avrupa'da karşılıklı denge üzerine kurulan barış yıkılır.⁷ Zira ihtilâl, barışın güvencesi niteliğindeki toplumsal sözleşmeyi yok eder. İhtilâlin parçaladığı sözleşmenin dayandığı kaynak ya da felsefeyi, monarşinin meşruiyetine yönelik sarsılmaz inanç oluşturur. Yani, Fransız İhtilâli ile düzenin anahtarı olan monarşik siyasî sistem ve onun etrafında sınıf ya da tabakalar halinde örgütlenmiş toplumsal doku yıkılır.⁸ Başka bir ifade ile ihtilâlin insanlara mutluluk getirme iddiası ile yaratmaya çalıştığı yeni düzen, aksine anarşinin ve kargaşanın ortaya çıkmasına neden olur. Nihayet bu karışık manzaranın ortadan kaldırılarak huzurun ve asayişin kurulmasının yolu, monarşinin meşruiyetinin iade edilmesinden geçer. Böylece Metternich Sistemi denilen yapılanmanın felsefesi de açığa çıkar ki barışın, yani düzenin devamı, tıpkı 1789 öncesinde olduğu gibi monarşiye (mutlak) itaati gerekli kılabilir.⁹ Monarşinin devamı da düzeni zorla değiştirme iddiası taşıyan her türlü hareketin bastırılmasından geçer. Monarşinin, barışın garantisi ve meşru hükümet etme biçimi olduğuna yönelik uzlaşma ise bir adım sonra kıtadaki güçler dengesini zorunlu hale getirir. Böylece, ihtilâl öncesi sisteme dönülerek düzenin iadesi amacı taşıyan siyasî söylemin -muhafazakârlık- çerçevesi de çizilmiş olur.

Metternich, düzenin ve barışın yani statükonun devamının, eskinin muhafaza edildiği ihtilâlcî olmayan tefricî (evrimci) bir süreçte saklı olduğuna inanır. (Viereck, 2006, s.70) Dolayısıyla, yüzlerce yıllık bir meşruiyet ve birikimi ifade eden monarşinin, kıskançlıkla savunulması gerektiğini düşünür. Başka bir ifade ile Metternich Sistemi içinde otoritenin ve iktidarın kaynağını monarşi oluşturur. Yukarıda da

7 Bazı tarihçilere göre, 30 Yıl Savaşları (1618-1648)'nda, yaşanan sivil kayıpların oranı o denli yüksektir ki, bu çapta bir kayıp, 20. yüzyıl savaşlarına kadar bir daha tekrarlanmayacaktır. Başka bir ifade ile, 30 Yıl Savaşları, bütün Avrupa devletlerini kapsayan ve kıtayı genel bir yıkıma sürükleyen bir özelliğe sahiptir. Bu kadar büyük bir trajedinin ardından imzalanan Westphalia Barışı (1648) ile Avrupa'daki bazı siyasî gerçeklerin onaylandığı kısmî bir asayiş dönemine girilir. Bu antlaşmanın sağladığı en önemli katkı, barışın devam edebilmesi için güçler dengesinin muhafaza edilmesine dönük inancın yerleşmesi olur. Güçler dengesi, özellikle kıtanın ortasında yer alan Avusturya'nın ve yanı başındaki dağıntık Alman Prenslükleri'nin asgarî yaşam koşulunu ifade eder. Alman filozof Samuel Pufendorf (1632-1694), bu çizgiyi izleyerek *Çıkar Doktrini* adıyla yeni bir söylem oluşturur ve Alman Dünyası'nın hayatını sürdürmesi için savaşın değil çıkarların ön planda tutulduğu barış siyasetinin vazgeçilmez olduğunu belirtir. (Meinecke, 1965, s.230-231) Fransız İhtilâli'ne kadar Westphalia sonrası kurulan düzen ve güçler dengesinin, fazla değiştirilmeden sürdürüldüğü söylenebilir. Antlaşma ve kurulan Avrupa düzeni hakkında bkz. (Hanks, 2009, s.440-442).

8 Metternich'e göre Fransız İhtilâli'nin siyaset felsefesine getirdiği eşitlik, özgürlük, kardeşlik idealleri büyük bir yanıltan hatta sapıklıktan başka bir anlam ifade etmez. En doğru ve ideal yönetimin, kapsayıcı ve bütünleştirici mukaddes monarşinin çatısı altında gerçekleştirilebileceğine inanır. Dolayısıyla anakronik olsa da Maria Theresia (1717-1780) dönemi Avusturya'sının *kameralist* anılar ile yüklü hafızasını canlı tutmakta ısrar eder. Asayiş ve refah, yıkıcı olmayan evrimci bir süreç içinde gelişebilir. Nihayet bu tarz siyaset anlayışının doğal sonucu olarak toplum, sınıflar ya da tabakalar halinde örgütlenmeli ve aristokrasinin, iktidarın esas aktörü olarak oynadığı rol devam etmelidir. Kısacası, Fransız İhtilâli'nin yukarıda anılan ulvî amaçlarının hayalden gerçeğe dönüşebilmesi, yalnızca monarşinin hiyerarşik düzeni içinde mümkün olabilir. Bu konuda bkz. (Sked, 2001, s.24; Viereck, 2006, s.70; Albjerg, 1953, s.218-219). XVIII. yüzyıl Avusturya'sının en önemli devlet adamlarından Kaunitz'i (1711-1794), iham kaynağı ve hocası olarak kabul ettiği hatırlandığında, Metternich'in monarşiye olan sadakatinin kaynağı da daha açık hale gelir. Bkz. (Menczer, 1959, s.37) Kaldı ki Metternich, 1795 yılında Kaunitz'in torunu, Eleonore von Kaunitz ile evlenerek Viyana'nın en etkili ailelerinden birinin üyesi olur. (Sofka, 1998, s.120). Broers de Metternich'i, düşünceleri itibarıyla XVIII.yüzyıla ait bir insan olarak niteler ve monarşinin yarattığı düzene, iman derecesinde sadık olduğunu belirtir. (Broers, 1996, s.22)

9 Yeniçağ Alman dünyasında siyaset felsefesinin önde gelen isimlerinden Pufendorf, yurttaşın hükümdarına karşı görevini üç sözcük ile açıklar: *Saygı, Sadakat ve İtaat*. (Pufendorf, 1991, s.175) Ancak, yurttaşın beklenenlerin tek taraflı bir sözleşmenin sonucu olduğu da düşünülmemelidir. Büyük Friedrich'in (1712-1786) deyişiyle, *halkının hizmetkârı* olduğuna inanan ve bu rolü benimseyen kralın, yurttaşın itaat beklemesi doğal karşılanmalıdır. Buradaki bağlam içinde, Metternich söylemi açısından itaati zorunlu kılan sebep, düzenin iadesi ile yakından ilgili gibi görünür. Milliyetçiliğin alternatifini olarak düşünülen monarşik sistemin yaşayabilmesi için mutlak itaat bir zorunluluktur. Nitekim 1821 yılında İmparator I. Franz (1768-1835), üniversite hocalarına hitaben, *sizden eğitimi insanlar değil sadık yurttaşlar yetiştirmenizi bekliyorum* diyordu. (Albjerg, 1953, s.223)

ifade edildiği gibi düzenin teminatı olan bu geleneğin ve mirasın devam edebilmesi, kıtadaki güçlerin bir denge içinde hareket etmesine bağlıdır. Böylesi bir inanç ve kabul, Avrupa'nın, dolayısıyla çok uluslu Habsburg İmparatorluğu'nun yaşamının da vazgeçilmez şartıdır. Yeni siyasî söylemin oluşturulduğu Viyana Kongresi'nin temel hassasiyetini de meşru monarşilerin her türlü tehlike ve tehditten arındırılmasına dönük inanç şekillendirir.

Viyana Kongresi'nde, istikrarı tehdit eden kaynağın Fransa olduğuna karar verilir. Ancak Napolyon İstilalarının, Fransa'nın siyasî ve askerî gücünün zirvesi olduğu ve bu tehlikenin ortadan kaldırılmasından sonra düzeni tehdit etme yeteneğini yitirdiği söylenebilir. Avrupa dengesi için asıl tehlikeyi, Balkanlar'daki nazik yapı oluşturur. Çünkü Rusya'nın büyük stratejisi içinde bölge, öncelikli yayılma alanına karşılık gelir.¹⁰ Fakat, Balkanların büyük bölümünün sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu, Viyana Kongresi'nde oluşturulan sisteme dahil edilmez. Oysa, Metternich'in sisteme eklemeye yanaşmadığı Osmanlı İmparatorluğu, çok uluslu yapısı nedeniyle Fransız İhtilâli'nin yaydığı milliyetçilik fikrinden en çok etkilenecek ülkelerin başında gelir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa dengesini tehlikeye atma potansiyeline sahip yeni bir karışıklık ve çatışma bölgesi olma özelliği gösterir.¹¹ Nitekim Viyana Kongresi'nden sadece birkaç yıl sonra ortaya çıkan Yunan İsyanı ile Osmanlı coğrafyasının Avrupa istikrarını sarsacak en mühim alanlardan biri olduğu açığa çıkar.

İki aşama halinde gerçekleşen ve bağımsız Yunan Devleti'nin kurulması ile sonuçlanan isyandan hemen sonra Avrupa düzeni, yeni bir tehditle karşılaşır. Yunanlıların yaptığına benzer şekilde, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa da bağımsızlık talebi ile iki defa isyan eder. Yunan İsyanı sırasında olduğu gibi Metternich, Osmanlı'yı, iktidarın meşru sahibi ve Mehmed Ali'yi, düzeni zorla değiştirmeye çalışan asi olarak ilân eder.

Başka bir ifade ile Viyana Kongresi'nde oluşturulan barış ve monarşinin meşruluğu ve kutsallığı ilkeleri, sisteme dahil edilmese de Osmanlı'yı da kapsar. Çünkü Avrupa'daki düzen/istikrar ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamaya devam etmesi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Böylece Metternich, Viyana'da ilan ettiği prensiplerin Osmanlı İmparatorluğu'nu da kapsadığı ve Osmanlı'nın Avrupa dengesi içinde yer aldığını itiraf eder. Nihayet Metternich'in, Mehmed Ali Paşa'nın iki isyanında da aynı ilkeli duruşu sergileyerek meşru iktidarın sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu'nu, Avrupa dengesi içinde tutmaya çalıştığı ve muhafazakâr ilkelere sonuna kadar sadık kaldığı görülür.

2. AVRUPA BARIŞININ SİHİRLİ FORMÜLÜ: OSMANLI VARLIĞI VE BÜTÜNLÜĞÜ

Metternich, 2 Aralık 1828 günü Esterhazy'e yazdığı mektupta şöyle diyordu:

“Osmanlı İmparatorluğu, en iyi komşularımız arasında yer alır çünkü, dürüst ve sözüne sadıktır. Onu, enerjimizi boşa harcamayan ve bizi asla rahatsız etmeyen doğal bir komşu gibi görüyoruz. Türkiye'yi başka bir devletin yayılmasına engel olacak son mevzii olarak kabul ediyoruz.” (Sauvigny, 1962, s.247)

Metternich'in yakın mesai arkadaşı Kont Esterhazy'e gönderdiği bu not, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya dış politikasındaki ağırlığını ve anlamını gösterir. Osmanlı İmparatorluğu, saldırgan olamayacak varlığı ile Avusturya açısından temel problem kaynakları arasında yer alan Balkanları

10 XVIII.yüzyıldan itibaren Rusya, Avrupa güçler dengesine yeni bir aktör olarak dahil olur. Rusya'nın doğu ve kuzey Avrupa'nın yanı sıra önce Balkanlara ve asıl hedefi olan Boğazlara doğru genişleme isteği, istikrarı tehdit eden en önemli başlıklardan biri haline gelir. Bkz. (Badri, 1996, s.54).

11 Viyana Kongresi sırasında özellikle, Çar I. Alexander (1777-1825), Balkanlar'daki nazik yapıya dikkat çekerek Osmanlı İmparatorluğu'nun da yeni kurulan düzene dahil edilmesi gerektiğini belirtir. Ancak, Çarın bütün ısrarına rağmen diğer devletler bu teklifi kabul etmezler. Osmanlı'nın sisteme dahil edilmemesi, müslüman bir devlet olmasından kaynaklanır. Bu konularda bkz. (Badri, 1996, s.51; Delfiner, 2003, s.137)

güvence altına alırken Avrupa'daki düzenin devamında da vazgeçilmez bir rol oynar. Dolayısıyla Metternich diplomasisinin ruhunu oluşturan güçler dengesinin sürdürülmesinde Osmanlı İmparatorluğu, oldukça önemli bir görevi yerine getirir. Özellikle Rusya'nın Avrupa siyasetinde ana aktörlerden biri haline gelmesiyle eşzamanlı şekilde, Avusturya'nın Osmanlı algısının da değişmeye başladığı söylenebilir. Rusya'nın bir Ortodoks hâmi olarak mezhep ve etnik kardeşliği iddiası ile Balkanlara hâkim olması, çok uluslu bir imparatorluk olan Habsburg İmparatorluğu için trajedinin başlangıcı anlamına gelir. Böylece XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıflamış ve bir tehdit olmaktan çıkmış Osmanlı, güçlü ve saldırgan bir Rusya'ya tercih edilmeye başlanır. Nitekim Maria Theresia döneminde, Osmanlı varlığı ve bütünlüğünün önce Avusturya, ardından Avrupa düzeni için hayatî olduğu açıkça belirtilir.¹²

Maria Theresia döneminde Osmanlı varlığına yönelik yapılan tespit, Metternich'in Avusturya diplomasisine yön verdiği yıllar boyunca da değiştirilmeden devam ettirilir. Başka bir ifade ile Avusturya güçlü bir Rusya ile komşu olmaktansa zayıf ancak Balkanlardaki istikrarı kısmen muhafaza eden Osmanlı'yı tercih eder. Dolayısıyla Metternich diplomasisinin ana başlıkları arasında yer alan Balkanlar'daki değişiklik, Avusturya'yı doğrudan etkileyecek bir niteliğe sahiptir. Avusturya'yı sarsacak bir değişme ise Avrupa düzeninde köklü siyaset değişikliklerini zorunlu hale getirir.¹³ Bu nedenle Viyana'da kurulan yeni düzenin dışında tutularak tali bir pozisyona indirilen Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'daki düzeni sağladığı için kısa süre içinde Avrupa dengesinin önemli bir parçası olur.

Özellikle, *ortanın birliği*¹⁴, yani Habsburg İmparatorluğu'nun bütünlüğü inancı üzerine inşa edilen Metternich Sistemi içinde bütün zayıflığına karşın Osmanlı İmparatorluğu -Rus korkusu nedeniyle- Avusturya'nın yaşamasının da ipucu olarak görülür. Kaldı ki yukarıda da belirtildiği gibi formasyonu önceki yüzyıla ait bir Aydınlanma insanı olan Metternich için toprakların genişlemesi daima zenginlik anlamına da gelmez. Diğer bir ifade ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünü tamamlamış bir devlet

12 Maria Theresia, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamasının, Avusturya ve Avrupa düzeninin devamı açısından vazgeçilmez olduğuna inanır. Maria Theresia, Osmanlı'nın paylaşılması ile Avusturya'nın milyonlarca eğitimsiz ve güvenilmez Ortodoks nüfusa sahip olacağını belirtir. İmparatoriçe, Osmanlı'nın yıkılmasının Avrupa için Polonya'nın paylaşılmasından daha büyük bir felaket olacağını vurgulayarak *torunlarımız Türkleri daha uzun süre Avrupa'da görmeye devam etmelidirler* demeyi ihmal etmez. (Plaschka, 1975, s.475; Badri, 1996, s.66)

13 Metternich'in Balkanlara dönük siyaseti, Maria Theresia döneminde oluşturulan ve yukarıda ifade edilen ön yargı üzerine kurulur. Yani, Osmanlı'nın dağılması ile kazanılacak yeni topraklar, Avusturya'ya yarardan daha çok zarar getirecektir. Çünkü Balkanlarda elde edilecek yeni bölgeler, daha fazla Ortodoks ve Slavın, Avusturya vatandaşı olması, yani Rus müdahalesinin kapsamının ve sınırının genişlemesi anlamına gelecektir. Nihayet, Rus etkisi ile giderek istikrarsızlaşan Avusturya, coğrafi konumundaki hassasiyet nedeniyle, Avrupa siyasetini de tehdit edecektir. Bkz. (Jelavich, 1969, s.41-42)

14 Metternich, Habsburg İmparatorluğu'nun hem coğrafi konumu hem de çok uluslu sosyolojisi nedeniyle Avrupa numunesi olduğuna inanır. Bu nedenle, kıtanın ortasında yer alan bu devletin, dağılmadan yaşamaya devam etmesi, yani ortanın birliğinin muhafaza edilmesi, Avrupa barışının da sürdürülmesini sağlayacak formüldür. Metternich'in deyişle, *Avusturya, Avrupa için bir gereklilik olduğundan Avrupa da Avusturya için bir zorunluluk* anlamına gelir. Dolayısıyla Avrupa'nın merkezinde yer alan Avusturya'nın, güçler dengesinin kaldırıcı olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Bu konuda bkz. (Taylor, 1955, s.34; Sked, 2001, s.16)

olduğu şeklindeki Rus iddiasına, Metternich aynı samimiyetle karşılık vermez.¹⁵ Çünkü Osmanlı'nın dağılmasıyla elde edilecek yeni topraklar daha fazla Slav ve daha çok sorun anlamına gelir. Hatta Metternich'e göre Habsburg İmparatorluğu, doğal sınırlarına ulaşmış haldedir. Bu sınırların muhafaza edilebilmesinin sırrı ise bölgesinde meşru bir hanedan olarak iktidar olma hakkına sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşatılmasında saklıdır.¹⁶

Metternich, Osmanlı varlığına dönük bu hassasiyetini her zaman vurgular. Avrupa dengesindeki öneminin yanı sıra bir hanedan tarafından yönetildiği için Osmanlı İmparatorluğu, Metternich'in siyaset felsefesi açısından da meşru ve ideal bir devleti tarif eder. Böylece Metternich, Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaşılabileceği ve Avrupa barışını tehdit edecek her türlü girişimde, hiçbir tereddüde kapılmadan düşüncesini açıkça ilân eder. Örneğin, 1815 yılında patlak veren Sırp İsyanı, *Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmış bir bölgesinde meydana gelen ve Avrupa dengesini ilgilendirmeyen* bir olaydır. (Jelavich, 1969, s.43) Başka bir ifade ile Metternich, bölgenin tek sahibi olarak Osmanlı'nın isyanı bastırmak için yapacağı her türlü girişimin doğallığı ve yasallığını ima eder. Benzer şekilde, kısa süre sonra çıkacak Yunan İsyanı sırasında da bu kararlı siyasetin değişmeden sürdürüldüğü dikkati çeker.

Metternich'e göre Yunan İsyanı, bir avuç asinin meşru otoritesine karşı ayaklanmasından başka bir anlam ifade etmez. (Anderson, 2000, s.78) Dolayısıyla bu isyanın bastırılması bir zorunluluktur. İsyanın sona erdirilmesi, Avrupa dengesi ve düzeni için pratik bir önemi ifade ettiği gibi meşruiyetin yegâne kaynağı olan Osmanlı hanedanının savunulması da olayın felsefi çerçevesini anlatır. Kısacası düzeni zorla değiştirme tehdidi savuran Yunanlı asilere, otoritenin yasal sahibi Osmanlı idaresi tarafından verilecek cevap, doğal ve rasyonel bir içeriğe kavuşturulur. Diğer bir deyişle itaat yerine isyanı tercih eden birkaç bin asi Yunanlı'nın öldürülmesi, sıradan bir olay hale getirilir. Yunan İsyanı'nın ilk aşamasında Metternich'in bu yaklaşımı, kıtadaki diğer güçler tarafından da paylaşılır ve Avrupa Uyumuna dahil olan bütün devletler, Yunanlıları meşru otoritelerine isyan etmiş asiler olarak kabul ederler. (Reinerman, 1978, s.182)¹⁷ İsyanın bastırılması için gösterilen çaba ve ısrarın altında, bağımsız

15 Rus Çarı I. Nicholas (1796-1855), Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanını doldurmuş bir siyasî yapı olduğu ve artık paylaşılmasının kaçınılmaz hale geldiğini düşünür. Nitekim kıtadaki ortağı konumundaki Avusturya ile düşüncesini paylaşır. Ancak Metternich, Çarın Viyana'daki elçisine açıkça itiraz eder ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının önce Avusturya sonra da Avrupa için bir felakete neden olacağını belirtir. (Bolsover, 1948/1949, s.118).

16 Yukarıda ifade edildiği gibi Maria Theresia döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla kazanılacak toprakların Avusturya için zenginlikten daha çok bir dizi sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlayacağına inanılır. Elde edilecek yeni topraklar, daha fazla sayıda Slavın, Avusturya vatandaşı olması ve Rus müdahalesinin davet edilmesi anlamına gelecektir. Kaldı ki, mevcut bölgeleri idare etmek bile imparatorluğun güçsüzlüğü düşünüldüğünde, yeterince büyük bir problemi ifade eder. Dolayısıyla Metternich, XVIII.yüzyılda oluşturulan bu siyasî mirasa sahip çıkarak Osmanlı İmparatorluğu'nun meşru bir devlet olarak yaşamaya devam etmesinin pratik önemine inanır. Metternich'in Osmanlı bütünlüğü konusundaki hassasiyeti hakkında bkz. (Bolsover, 1936, s.240; Kutluoğlu, 1998, s.171) Öte yandan Metternich'e göre, devletin topraklarının genişlemesi, yönetebilme yeteneğinin zaafiyete uğramasına sebep olabilir. Immanuel Kant (1724-1804), toprakların genişliğinin doğuracağı en büyük tehlikeyi, devlet otoritesinin etkisizleşmesi olarak tespit eder. Kant'ın ahlâk ve siyaset felsefesinin cazibesine kapıldığı hatırlandığında Metternich'in, yeni fetihlerin her zaman refah ve asayiş getirmedigine dönük teorik bir bilgi birikimine sahip olduğu da söylenebilir. Kant'ın bu konudaki düşünceleri için bkz. (Kant, 1984, s.247). Metternich'in, Kant'ın fikirlerine duyduğu sempati hakkında bkz. (Sofka, 1998, s.121-131).

17 Yunan İsyanı'nın ilk aşaması, Napolyon İstilalarının anılarının tazeliğini koruduğu ve bu yıkımı yakından tecrübe eden bir kuşağın iş başında olduğu bir döneme tesadüf eder. İngiltere'de Castlereagh'in (1769-1822), Rusya'da Çar I. Alexander'ın varlığı, Metternich'in hareket alanını genişletir ve isyan kolayca bastırılır. (Anderson, 2000, s.80; Sked, 2001, s.15-17) Bütün liberal fikirlerine karşılık Çarın, düzenin sarsılmasına dönük kaygısı, yalnızca Yunan İsyanı'nda değil diğer sorunlarda da Metternich'e geniş bir manevra kabiliyeti sağlar. İkilinin arasındaki uyum için bkz. (Delfiner, 2003, s.143-144; Jelavich, 1969, s.44-45)

Yunanistan'ın ilân edilmesi durumunda, Metternich Sistemi'nin meşruiyetini yitireceğinin bilinmesi yatar. Nitekim isyanın ikinci aşamasında, Avrupa'daki uzlaşma parçalanır ve Avusturya yalnız kalır. Avusturya dışındaki diğer büyük devletlerin Navarin'de Osmanlı donanmasını batırmaları, bağımsız Yunan devletinin başlangıcı, sürekli barış idealinin de sonu anlamına gelir.¹⁸

Bağımsız Yunan devleti ile birlikte, kıtada kurulmaya çalışılan yeni sistem ya da düzenin ihlâl edildiğini söylemek yanlış sayılmaz. Ancak yeni bir devletin ortaya çıkışını tayin eden süreç boyunca yani Yunan İsyanı'nın her iki aşamasında da Metternich'in ilkelerinden asla taviz vermediği belirtilmelidir. İsyanın birinci ve ikinci aşamalarında, kıtadaki diğer devletlerin politikaları köklü değişikliklere uğrarken Avusturya, monarşinin meşruiyeti ve anti-ihtilâlcî ideali muhafaza etmeyi sürdürür. Çünkü Osmanlı varlığının devamına yönelik her türlü tehdit, Habsburg İmparatorluğu'nun ayrışması ile sonuçlanabilir. Bu nedenle Osmanlı bütünlüğünün korunması Metternich'e göre, Avrupa düzeni ve Habsburg İmparatorluğu'nun da sigortası anlamına gelir. (Taylor, 1955, s.36)¹⁹ Bu tavır, kısa süre sonra Avrupa gündemini işgal edecek Mehmed Ali Paşa İsyanı sırasında da tereddüt gösterilmeden devam ettirilir.

Mehmed Ali Paşa İsyanı da Yunan İsyanı'na benzer şekilde iki aşama halinde gerçekleşir. 1831-1833 yıllarındaki ilk ve 1839-1841 yılları arasındaki ikinci aşama boyunca Metternich siyasetinin aynı muhafazakâr çizgi üzerine kurulduğu dikkati çeker. Metternich'e göre Yunan İsyanı gibi Mehmed Ali Paşa İsyanı da Viyana ruhunun ve ilkelerinin açıkça yok edilmesi anlamına gelir. Düzenin meşru sahibi ve barışın garantisi konumundaki Osmanlı Sultanı, vazifesi itaat etmek olan kulunun isyanı ile karşılaşır. Yani, Metternich Sistemi'nin özünü oluşturan monarşinin kutsallığı/meşruiyeti ve barış ilkeleri açıkça inkâr ve ihlâl edilir.

Mehmed Ali Paşa'nın bağımsız Mısır Devleti kurma hayali, sistemin yukarıda ifade edilen iki temel prensibine dönük açık bir tehdit olarak algılanır. Metternich, isyanın ilk aşamasından itibaren statükonun zorla değiştirilmesinin asla kabul edilmeyeceği ve Osmanlı hanedanının meşruiyetini ısrarla vurgular.²⁰ Böylece Viyana Kongresi ile kurulan yeni siyasî sistem, Osmanlıyı da içine alacak

18 Yunan İsyanı'nın ikinci aşamasında selefi I. Alexander'ın aksine Çar I. Nicholas, Yunanlıların bağımsızlık talebine destek verir. Nitekim Metternich'in, İstanbul'daki Avusturya elçisi aracılığıyla Osmanlı yönetimini uyardığı ve I. Nicholas'ın Yunan bağımsızlığına sempati duyduğunu belirttiği görülür. (Lütfi, 1999, c.1, s.81) Bağımsız Yunan Devleti'nin doğuşunu hazırlayan Navarin baskını ile Osmanlı donanmasının yok edilmesi, Metternich'e göre kurulan bütün düzenin ve medeniyetin de sonu anlamına gelir. Çünkü Navarin Baskını, gücün, prensiplere galip gelmesini ifade eder. (Viereck, 2005, s.85) Oysa Metternich, Yunanistan'da isyan eden birkaç bin asinin asinin kazığa geçirilmesi ya da boğazının kesilmesinin Avrupa'yı ilgilendirmediğine inanır. Zira bu asiler de İspanya veya İtalya'da eski düzeni zor kullanarak değiştirmeye cesaret eden ve meşru otoritelerine başkaldıran hainlere benzemektedirler. Kaldı ki, Metternich'e göre, bugünkü Yunanlılar, binlerce yıl evvel kurmuş oldukları medeniyetten hiçbir iz taşımayan ve yalnızca konuşan alçak bir ulustur. (Sauvigny, 1962, s.251) Nihayet bağımsız Yunan Devleti'nin, Metternich Sistemi'ne indirilen en büyük darbelerden biri olduğu söylenmelidir. (May, 1966, s.50) Ancak Yunanistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra da Metternich'in, yeni kurulan devleti gözetim altında tuttuğu anlaşılıyor. Bağımsızlıktan sonra Yunan tahtına atanan Bavyera hanedanından Kral Otto'ya karşı 1839 yılında, Nikitas Stamatelopoulos ve Georges Capodistrias isimli iki Yunanlı komplo planlarlar. Amaçları, Teselya ve Makedonya'da bir isyan çıkartarak iç karışıklığa sebep olmak ve kralı tahtından indirerek cumhuriyet ilân etmektir. Metternich, konuyla yakından ilgilenir ve kral bilgilendirilerek komplonun başarıya ulaşması engellenir. Bkz. (Jelavich, 1966, s.1-14)

19 Viyana Kongresi'nde, Danimarka, İsviçre, Sardunya ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin, büyük güçlerin temasını engelleyen tampon devletler olduğu ve yaşatılması gerektiği konusunda uzlaşmaya varılır. (Schroeder, 2004, s.79) Bu nedenle bir Balkan devleti olarak Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya ile Rusya arasında bir güvenlik şeridi rolü oynayarak Habsburg İmparatorluğu'nun ömrünü uzatır. Nitekim, Hünkâr İskeleyi Antlaşması (8 Temmuz 1833) ile Rusya'nın, Osmanlı ülkesinde kazandığı aşırı nüfuz, Metternich'i rahatsız eder. Rusya'nın, Osmanlı bütünlüğüne yönelik herhangi bir girişiminin asla kabul edilmeyeceğini vurgular. Hatta Rus tehlikesini yok etmek için savaşı dahi göze alır ve bu konuda İngiltere ile ittifak arayışına girer. Yukarıda belirtildiği gibi, güçlü bir Rusya ile yakın komşu olmak Habsburg İmparatorluğu'nun sonu anlamına gelecektir. (Schroeder, 1994, s.729-731)

20 Metternich, 15 Şubat 1833'de, Londra büyükelçisi Neumann'a yazdığı mektupta, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamının, Avrupa ve özellikle Avusturya için vazgeçilmez olduğunu belirtiyordu. (Metternich, 1908, tome V, s.490).

şekilde genişletilir. Kısacası, Osmanlı İmparatorluğu, (zımnen) Avrupa Uyumu'nun kapsamı içine alınır. Ancak bu durum, Osmanlı'nın bizatihi öneminden daha çok varlığı ile Avrupa Barışı'nın devamı arasındaki yakın ilişkiden kaynaklanır. (Schroeder, 1994, s.740; Schroeder, 2004, s.235).

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bütün halinde yaşamayı sürdürmesi, Avusturya ve Avrupa'daki huzurun devamı için vazgeçilmez başlıklardan birisini oluşturur. Metternich'e göre, *Devlet-i Aliyye'nin tamâmiyyet-i mülk ve bekâ ve istimrârı bütün Avrupa Devletlerinin ve husûsiyle Avusturya Devlet-i fehîmesinin* asayişini garanti eden formüllerin başında gelir.²¹ Diğer bir deyişle Osmanlı varlığı ve toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir saldırı, Metternich'in idealize ettiği sürekli barış hedefinin tamamen yok olmasıyla sonuçlanabilir.

Osmanlı'nın, Avrupa düzeni için taşıdığı önem, Viyana Kongresi sonrası oluşturulan yeni Avrupa'nın sınırlarının genişletilmesini de zorunlu hale getirir. 1815 yılında sistemin dışında bırakılan Osmanlı, taşıdığı potansiyel tehlike nedeniyle Avrupa dengesine ilâve edilir. Çünkü Mehmed Ali, *hilkat-i zâtîyyesinde merkûz olan mefsedet ve hıyânet iktizâsınca fırsat gözederek bir vakit bulduğu hâlde yine dâ'îye-i bâtila-i mezkûreye kalkışacağı meczûm*²² olduğundan Osmanlı varlığının bu tehditten kurtarılması gerekir. Ancak, Avrupa dengesi açısından taşıdığı pratik önemin ötesinde Osmanlı'nın bekasına dönük ısrar, Metternich'in inandığı ilkelerin doğal sonucu olarak da görülmelidir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, siyasî bir projenin -barışın- gerçekleştirilmesi için taşıdığı önemin yanında, mukaddes bir monarşi olması sebebiyle felsefî bir mecburiyeti de ifade eder.

En doğru yönetim şeklini, monarşi olarak tayin eden Metternich'in, Osmanlı'ya sunduğu destek, pratik olduğu kadar ilkesel bir zemine de dayanır. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nu teorik ve pratik olarak Avrupa Uyumu'nun ya da Metternich Sistemi'nin bir parçası haline getirir. Dolayısıyla Mehmed Ali'nin statükoyu zorla değiştirme iddiası, Metternich'in anti-ihtilâlcî projesinin iflasına sebep olabilir. Nitekim Mehmed Ali'nin Arap bölgelerini Osmanlı'dan ayırarak bağımsız bir Arap krallığı kurma hayali çok sert şekilde protesto edilir.²³ Bu itirazın altında, siyasî kaygılar kadar monarşi ile yönetilen bir devlet olarak Osmanlı sistemine duyulan saygı ve inancın yattığı da düşünülebilir. Çünkü Metternich, *memâlikimiz...levâiyih-i serbestiyyeti iltizâm iden memâlik-i sâ'ireden emîn ve ehzen hâl üzre*²⁴ bulunmaktadır derken Osmanlı'yı da kıtadaki otokrat bloğun bir üyesi gibi gördüğünü itiraf eder.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kıtadaki monarşi bloğunun bir parçası gibi kabul edilmesi yukarıda da ifade edildiği şekilde, bütünlüğünün korunmasını ahlâkî bir zorunluluk haline de getirir. Böylece Metternich, Viyana Kongresi sonrasında oluşturulan ittifaklar sistemine atıfta bulunmuş olur. Kısacası, otokrasinin bir unsuru olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun meşruiyetine dönük inanç, muhafazakâr ittifakın diğer üyeleri tarafından da paylaşılmak zorundadır. Bu nedenle, Mehmed Ali Paşa İsyanı'nın gerek ilk gerek ikinci aşamasında muhafazakâr ittifakın asıl aktörü konumundaki Rusya da Metternich'in siyaset çizgisinin dışına çık(a)maz.

21 BOA., HAT. 833 / 37560-F, 21 Receb 1252 / 1 Kasım 1836. Metternich'in, Osmanlı bütünlüğüne yönelik siyaseti hakkında ayrıca bkz. (Lütfi, 1999, c.4-5, s.828-829)

22 BOA., HAT. 833 / 37560-F, 21 Receb 1252 / 1 Kasım 1836. Mehmed Ali hakkında benzer bir yorum için bkz. (Driault, 2003, s. 223)

23 BOA., HAT. 829 / 37503-D, 29 Zilhicce 1250 / 28 Nisan 1835. Metternich, Viyana sefiri Sadık Rif'at Paşa'ya, Mehmed Ali'nin, Osmanlı aleyhindeki davranışlarının asla kabul edilemeyeceği ve yalnızca Avusturya değil bütün Avrupa devletlerinin ittifak halinde Osmanlı bütünlüğünü korumak için gerekeni yapacağını belirtir. (Lütfi, 1999, c.4-5, s.929)

24 BOA., HAT. 960 / 41185-E, 29 Zilhicce 1251 / 16 Nisan 1836.

Yunan bağımsızlığı sırasındaki Osmanlı karşıtı siyasetinin tersine Rus Çarı I.Nicholas, Mehmed Ali Paşa isyanında açıkça Osmanlı bütünlüğünden yana tavır alır. Özellikle, 1833 yılında Avusturya ile Rusya arasında yapılan Münchengrätz Görüşmeleri'nde Çar, Avusturya politikasının sınırları içinde kalır.²⁵ Bu görüşmelerde, Osmanlı hanedanının meşruiyeti ve imparatorluğun toprak bütünlüğünün iki devlet tarafından da onaylandığı dikkati çeker. (Anderson, 1970, s.44-45; Schroeder, 1994, s.731-732) Her iki devletin de alınan bu karara sadık kaldıkları anlaşılıyor. Metternich, birkaç yıl sonra Reşid Paşa'ya,

Mehmed Ali'nin da'vâ-yı bâtilını red ve ibtâl husûsunda düvel-i fehîme müttehîdî'- usûl olarak bu ittihâdın ân be ân te'ekküd ideceği ve hele Avusturya ve Rusya Devletleri'nin *hükûmet-i mutlakaları* cihetiyle ahvâl-i politikaları asla tagayyür itmeyeceği bedfîh²⁶

diyordu. Böylece, Prens Metternich, Osmanlı bütünlüğüne yönelik kuvvetli arzusunu gözler önüne sererken Kırım Savaşı (1853-1856)'na kadar sürecek ve Avrupa asayişinin sigortası olacak kadim ittifakı da açıklıyordu. Diğer bir ifade ile, *Fransa ve İngiltere Devletleri'nin hükûmet-i meşrûtalari sebebiyle efkâr-ı nâsa ittibâ'ları emr-i tabî-i*²⁷ olduğundan sağlam bir alternatif oluşturmuyordu. Dolayısıyla bir mutlakiyetçi monarşi olarak Rusya, Avusturya ve Avrupa düzeninin devamı için Metternich'in kaybetmeyi hayal dahi edemeyeceği ebedî bir müttefiki ifade ediyordu.²⁸

25 Münchengrätz Görüşmeleri'nde, I.Nicholas'ın (neredeyse) tamamen Avusturya tezlerine bağlandığı söylenebilir. Ancak Rusya'nın, bu toplantılardan kısa süre önce Osmanlı İmparatorluğu ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması sayesinde İstanbul'daki en önemli güç haline geldiği ve bu durumun özellikle İngiltere'yi ciddi şekilde rahatsız ettiği belirtilmelidir. Dolayısıyla Çarın, görüşmelerde ılımlı bir söylemle, Avusturya politikasının hassasiyetlerini ihlal etmeyeceğini açıklamasında, İngiltere'nin Rusya'ya beslediği nefretin etkisi unutulmamalıdır. Nitekim 18 Eylül 1833'te imzalanan Münchengrätz Antlaşması ile Çarın, Osmanlı bütünlüğü konusunda Metternich ile aynı çizgiye geldiği görülür. Bkz. (Altundağ, 1943, s.51-61) Hatta, İngiltere'nin İstanbul sefiri Lord Ponsonby, Dışişleri Bakanı Palmerston'a (1784-1865) yazdığı mektupta, Rusların en sert şekilde cezalandırılmasında ısrar eder. (Bolsover, 1934/35, s.105). Nitekim Metternich, Münchengrätz'de, Çarın, Osmanlı bütünlüğünden yana olduğunu ısrarla vurguladığını belirtir de Palmerston ile aralarındaki güven bunalımını aşamaz. (Rodkey, 1930, s.628-629). Çünkü Palmerston, enerjik ve yayılmacı siyaseti nedeniyle Rusya'ya, derin bir güvensizlik ve şüphe ile bakar. (Verete, 1952, s.147). Ancak, Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnız başına çözülemeyecek kadar büyük bir sorun olduğunu kabul ettiği ve amacının oyun dışında kalmamak olduğunu belirtmek yanlış sayılmaz. (Bolsover, 1936, s.239; Schroeder, 2004, s.124). İmparatorluğu, Avrupa devletleri için halledilemez bir muamma haline getiren en önemli başlığı ise İstanbul'un oluşturduğu açıktır. Mustafa Reşid Paşa'nın deyişiyle, İstanbul elde tutulup reformlara devam edildiği sürece Osmanlı'nın tasfiyesine cesaret edilemeyecektir. BOA., Y. EE., 38 / 95, 3 C. Ahir 1315 / 30 Ekim 1897.

26 BOA., HAT. 829 / 37501-A, 25 Receb 1254 / 14 Ekim 1838.

27 BOA., HAT. 829 / 37501-A, 25 Receb 1254 / 14 Ekim 1838.

28 Yukarıda ifade edildiği gibi hem bir korku kaynağı hem de bir müttefik olarak XVIII.yüzyılın son çeyreğinden itibaren Rusya, Avusturya dış politikasının ağırlık merkezine yerleşir. Viyana Kongresi'nden sonra oluşturulan Metternich Sistemi içinde Rusya daha da hayatî bir pozisyona yükselir. Bu nedenle Metternich, Rusya'nın desteğini diplomatik hedeflerine ulaşmak için vazgeçilmez bir ön şart olarak kabul eder. Kaldı ki, mutlakiyetçi bir monarşi olarak Rus Çarlığı aynı zamanda, ideolojik bir ortaktır. Öte yandan, Metternich'in katkısıyla iki ülke arasında kurulan sürekli ittifak, Rusya'nın emperyalist ideallerinin kontrol altına alınması ve Avrupa barışının sürdürülmesine de izin verir. Nitekim Metternich'in ardından Avusturya dış politikasının patronu olan Buol (1797-1865), bu birlikteliği devam ettiremez ve Rusya, kontrol dışına çıkarak kıtanın topyekün bir kargaşaya sürüklenmesi engellenemez ve Kırım Savaşı mukadder hale gelir. Dolayısıyla, Metternich'in Rusya ile kurduğu ortaklığın, sürekli barış hayalini gerçeğe dönüştüren denklem olduğu belirtilebilir. Rusya'nın önemi ve Metternich ile Buol'un karşılaştırılması hakkında bkz. (Sked, 2001, s.174; Webster, 1951, c.I, s.306-307; Cunningham, 1993, s.196) Bu bağlamda, Rusya'nın XIX.yüzyılda, Avrupa siyasetindeki yeri hakkında, en önemli tespitlerden birini, Sorokin'in yaptığını söylemek yanlış sayılmaz. Sorokin, *Fransız Devriminin ve Napolyon savaşlarının en çok olaylara gebe sonucu, XVI. Louis'nin idamı değil, Moskova'nın yakılması ve Slavların uyanışı olmuştur. Bu tarzda, Rus Doğusu Avrupa tarihine bir daha çıkmamak üzere girmiştir. O zamandan beri, büyük Rus ozanı Tutçev'in çok eskiden dediği gibi, Avrupa başlıca iki şeyden endişe eder olmuştur: Devrim ve Rusya der.* (Sorokin, 2008, s.167).

Viyana Kongresi sırasında Rusya ile kurulan ittifak, yüzyılın ortalarına kadar Avusturya dış politikasının ana stratejilerinden biri olmaya devam eder. Mutlakiyetçi gruba, Castlereagh'ın katkısıyla İngiltere'nin de dahil olması, Napolyon Sonrası dönemin Avrupa senfonisini yaratır.²⁹ Ancak, bu uyumlu manzara uzun sürmez. Castlereagh'ın intiharından sonra George Canning'in (1770-1827) İngiliz diplomasisinin patronu olmasıyla liberal İngiltere mutlakiyetçi bloktan ayrılır. Canning'in ölümünden sonra da bu ayrılık devam eder ve Mehmed Ali Paşa isyanının özellikle ilk safhası boyunca İngiltere ile Fransa ayrı bir kamp oluşturur. Hatta Metternich, ilk aşama sırasında Mehmed Ali Paşa'nın başarısını, bu iki devletin verdiği desteğe bağlar. Metternich, *Mehmed Ali'nin bunca senelerden berû bi't-tedric tahsil-i kuvvet itmesine...İngiltere Devleti tarafından dahî mesâlih-i şarkıyyede bir müddetden berû gaflet olunmuş ve Fransa Devleti ise herife yüz virüb ve her dürlü i'âne idüb nihâyet bu hâle*³⁰ getirdiklerini belirtiyordu.

İsyanın ilk aşamasında, Avusturya ve Rusya ile İngiltere ve Fransa'nın ortak bir politik program etrafında birleş(e)mediklerini söylemek yanlış sayılmaz.³¹ Ancak, hem birinci hem de ikinci dönemde, kıtadaki muhafazakâr bloğun iki üyesi, Osmanlı hanedanı ve bütünlüğüne dönük vurgudan vazgeçmezler. Hatta bu iki devletin tek sesli ittifakına Prusya'nın da eklenmesiyle muhafazakâr tablo tamamlanır.³² Metternich, üç devletin de görüş birliği içinde olduklarını belirterek Rusya'ya ayrıca değinme ihtiyacı hisseder ve *nizâm-ı kâ'in ve hâzırın halelden vikâyesi usûlü üzre Avusturya ile Rusya Devleti beyninde derkâr olan mu'âmelât-ı politikıyye ve dostânenin hulûs ve vüsûkuna*³³ güveninin tam olduğunu vurgular. Böylece, müesses nizam ya da statükonun korunmasına yönelik muhafazakâr ilkelerin kapsamı içine Osmanlı da dahil edilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, meşru bir devlet olarak Avrupa dengesinin ayrılmaz, hatta bütünlüğü bir parçası olduğu tespit edilir. Kısacası yalnızca Avusturya değil ittifakın büyük üyesi Rusya da Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamaya devam etmesini istemektedir.

29 Gerek Çar I.Alexander gerek Castlereagh, Viyana Kongresi'nden sonra kurulan düzenin sürdürülmesinde, Metternich'in en önemli yardımcıları arasındadır. Özellikle I. Alexander ile Metternich'in Avrupa hayalleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Alexander da Metternich gibi, Avrupa'nın yekpâre bir kıta olmasını hayal eder. Hatta Çar da Metternich'e benzer şekilde, bir Avrupa federasyonu kurulmasının, barışı sağlayacak en önemli araç olduğuna inanır. Alexander'ın formasyonu içinde Alman düşüncesinin önemi ve yeri hatırlandığında, Kant'ın idealize ettiği federatif Avrupa hedefinin ipuçları açıkça görülür. Dolayısıyla Metternich ile Alexander arasında kurulan yakın dostluk, pratik sebeplerden olduğu kadar felsefi ilkelerden de ilham alır. Alexander'ın görüşleri hakkında bkz. (Delfiner, 2003, s.133-134). Metternich'in birleşik ve federatif Avrupa düşüncesi hakkında bkz. (Viereck, 2005, s.88-90) Bu konuda, Kant'ın fikirleri hakkında bkz. (Kant, 1984, s.239-240) Ayrıca, Metternich ile Castlereagh arasında Viyana Kongresi sırasında kurulan kişisel dostluk için bkz. (Scott, 1972, s.465).

30 BOA., HAT. 829 / 37501-D, 25 Receb 1254 / 14 Ekim 1838. Napolyon'un, Mısır'ı işgalinden sonra özellikle Fransa ile Mısır arasında çok yakın ilişkiler geliştirildiği ve Fransa'nın, Mehmed Ali'yi ciddi şekilde desteklediği görülür. Bu konuda bkz. (Driault, 2003, s.223, 228, 233).

31 Mehmed Ali Paşa'nın ilk isyanı sırasında hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin bir dizi sorunla meşgul olduğu görülür. 1830, Fransa'da, yeni bir ihtilâlcı dalganın toplumsal ve siyasal alana hakim olduğu yıl olarak kaydedilir. İhtilâlin yarattığı korku ve kargaşanın nispeten yok edilmesinin ardından Belçika, Portekiz ve İspanya'da da bir takım sorunlar ortaya çıkar. İngiliz donanmasının önemli bir bölümü, bu meselelerin çözüme kavuşturulması ile uğraştığından Mehmed Ali Paşa'nın yarattığı kaosa müdahale edemez. Öte yandan, Mehmed Ali'nin ilk isyanı ile İngiltere'deki seçimlerin aynı yıla rastlaması da tesadüf olmamalıdır. Nihayet Mehmed Ali, harekete geçmeden önce İskenderiye'deki İngiliz ve Fransız konsolosları ile görüşür. İki ülkenin de pasif kalacaklarını anlamasının ardından isyan başlar. Bu konularda bkz. (Webster, 1951, c. I, s.277, 280-283, 318; Verete, 1952, s.144-145; Altundağ, 1988, s.51; Badri, 1996, s.144).

32 Münchegrätz'de, Rusya ile Avusturya arasında yapılan toplantıdan birkaç yıl sonra bu kez kıtanın üç muhafazakâr devleti, Teplitz'de bir araya gelirler. Metternich, *hükûmdârân-ı selasenin Tibilic [Teplitz] nâm mahalde ictimâ' ve milâkâtları pek hâlisâne ve safvetkârâne olmuşdur zira politikalarının mevzû'ât ve maksûdâtı muhâfaza usûlîme mebnî olarak hüsn-i tevâfuk üzre...* bulduklarını belirtir. BOA., HAT. 960 / 41185-E, 29 Zilhicce 1251 / 16 Nisan 1836.

33 BOA., HAT. 960 / 41185-E, 29 Zilhicce 1251 / 16 Nisan 1836.

Muhafazakâr güçlerin Osmanlı bütünlüğü hakkındaki açık desteklerinin altında, pratik olduğu kadar ilkesel bir neden bulunduğu da unutulmamalıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Mehmed Ali'nin bağımsızlık hayalinin başarıyla sonuçlanması, düzenin yıkılması anlamına gelir. Dolayısıyla Avrupalı güçler, özellikle mutlakiyetçi devletler, bu hedefe ulaşılmaması için bütün enerjilerini harcamak zorunda kalırlar. Çünkü Mehmed Ali'nin Osmanlı hanedanından ayrılarak Mısır'da müstakil bir idare kurması, müesses nizamın zorla değiştirilmesi demektir.³⁴ Düzenin zorla değiştirilmesi ise Metternich'in kaynağını savaş yerine barıştan alan siyaset felsefesinin iflas etmesi anlamına gelir.³⁵ Nihayet bu düşüncenin doğal sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun, yalnızca Avusturya tarafından değil aynı ideali paylaşan diğer mutlakiyetçi devletler tarafından da desteklenmesi gerekir. Ancak kıtadaki mutlakiyetçi bloğun aksine Fransa ve İngiltere, isyanın ilk aşamasında Mehmed Ali yanlısı bir görüntü çizerler.

XIX.yüzyıl dünyası hatırlandığında, Fransa bir yana dünya sisteminin lideri olan İngiltere'nin vereceği destek, vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Hatta İngiltere'nin varlığı, Metternich Sistemi'nin devamı açısından en mühim unsurlar arasında yer alır ve böylece, sistemin dayandığı ittifaklar rejiminin özüne de ulaşılır. Düzenin hassasiyet bölgesi olan Balkanlar'daki muhtemel bir kargaşa ya da değişiklik, öncelikle Avusturya'nın kaosa sürüklenmesiyle sonuçlanacaktır. Bu korkunun beslediği en önemli kaynağı, Rusya'nın bölge üzerindeki ihtirası oluşturur. Dolayısıyla, önce Avusturya'yı ardından bütün Avrupa'yı etkileyecek muhtemel bir Rus saldırganlığını engelleyecek tek gücün İngiltere olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. İngiltere ile sağlanacak mutabakat, Rusya ile kurulan ittifakı da kapsayacak en büyük denklemi oluşturur. Kaldı ki bu ihtiyaç, tek taraflı da değildir. Hindistan'a giden yolu tehlikeye atacak en önemli rakibin Rusya olduğu gayet açıktır. ve İngiltere ile Avusturya'yı bir araya getiren faktörün Rusya korkusu olduğu belirtilmelidir. Her iki ülkenin kaygısı da muhtemel bir Rus saldırısı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından kaynaklanır. Böylece Osmanlı bütünlüğü, Avrupa sistemine eklenmiş olur. Ancak Osmanlı'nın devamı, yani Avrupa düzeninin sürdürülmesi için İngiltere'nin isyanın ilk aşamasından farklı olarak açıkça Osmanlı'yı desteklemesi gerekir.

34 Viyana sefiri Fethi Paşa ile olan mülakatında Metternich, Mehmed Ali Paşa'nın yaşlı bir adam olduğu ve kısa süre içinde öleceğini belirterek asıl sorunun ölümünden sonra izlenecek yöntemi belirlemede düğümlendiğini vurgular. Mehmed Ali'nin vefatından sonra oğlu İbrahim'e, yalnızca Mısır valiliğinin, padişahın bir ihsanı olarak verilmesini tavsiye eder. Mısır'da, Osmanlı hanedanından ayrı, yeni bir hanedan kurulmasına asla müsaade edilmemesi gerektiğini özenle belirtir. Başka bir ifade ile Osmanlı ülkesinin sahibi konumundaki meşru iktidarın parçalanması, Metternich prensiplerinin de sonu anlamına gelir. BOA., HAT. 831 / 37526, 15 C. Evvel 1252 / 28 Ağustos 1836. Çünkü Metternich, merkezî devlete inanır, hatta ona göre, parçalanmış bir iktidar, iktidar olma yeteneğini yitirmiştir. (Sked, 1983, s.47) Böylece sorunun kaynağının tespit edildiği de söylenebilir. Metternich'in otoritenin parçalanmasına dönük kaygısı, II. Mahmud tarafından da paylaşılır. II. Mahmud'un merkeziyetçi reformlarının hedefi olan, yeni ve merkezî bir devlet inşası açısından Mehmed Ali'nin Mısır'daki varlığı açık bir tehdit olarak algılanır. Nitekim Mehmed Ali, İskenderiye'de bulunan Avrupalı konsoloslara açıkça Devlet-i Aliyye'den havfı olduğunu söyleyerek bağımsızlık mücadelesinde desteklenmesini ister. BOA., HAT. 829 / 37503-C, 10 Receb 1250 / 12 Kasım 1834.

35 Yukarıda ifade edildiği gibi Metternich, Viyana Kongresi'nden sonra uluslararası ilişkilerde savaş yerine barışın hakim olmasını sağlamaya çalışır. Ancak pratik siyasî sebeplerin ötesinde barış, Metternich'in otobiyografisi içinde felsefi bir kabulü de çağırıştır. Siyasette, savaş yerine barışın egemen kılınması, bir adım sonra devlet/siyaset felsefesinin de köktenci bir eleştiriye tâbi tutulmasını zorunlu hale getirir. Böylece, Metternich'in idealize ettiği barış ittifakı etrafında örgütlenmiş bir Avrupa rüyası, aslında Avrupa'nın siyaset felsefesinin ruhunu oluşturan çatışma kavramının da tarihe karışmasını sağlayacaktır. Başka bir ifade ile sürekli barışın kurulabilmesi için devleti meydana getiren ilk sözleşmenin yeniden tahlil edilerek çatışma yerine uzlaşma fikrine atıfta bulunulması gerekir. Devletin ve/veya siyasetin çatışma kavramından kurtarılarak uzlaşma prensibi üzerine inşa edilmesi ise devletin varlığı ile savaş arasında zorunlu bir ilişki kuran Yahudi-Hristiyan mirasının da gözden geçirilmesi anlamına gelir. Dolayısıyla Metternich'in barışa, yani düzene olan inancı, pratik bir zorunluluğun ötesine geçerek ahlâkî ve felsefi bir içeriğe de kavuşur. Bu anlamda Metternich'in, ahlakın ve aklın savaşı değil barışı tavsiye ettiği ve bu nedenle siyasetin barış/uzlaşma anlayışı üzerinde yeniden kurgulanması gerektiğini düşünen Kant ile yakınlığı dikkati çeker. Kaldı ki, Metternich'e göre uluslararası ilişkilerde barışın hakim kılınması savaşın aksine herkesin çıkarına hizmet eder. Metternich'in barış hakkındaki düşünceleri için bkz. (Sauvigny, 1962, s.68-69; Viereck, 2005, s.83-86). Ayrıca, Kant'ın düşünceleri için bkz. (Kant, 1984, s.239-240).

İngiltere'nin isyanın çözüme kavuşturulmasında izleyeceği siyaset, Metternich Sistemi'nin ya da Avrupa'daki asayişin geleceğini de tayin eder. Nitekim, Metternich, *İngilterelinin bu maddede görünen isti'dâdına... göre dilhâh-ı âlî vechle İngiltereli tarafından Mısır maslahatında muvâfakat gösterilmesi me'mûl*³⁶ olunmaktadır der. Diğer bir ifade ile isyanın ikinci aşamasında İngiltere'nin vereceği desteğin, sistemin devamını sağlayan ana faktörlerin başında geldiği söylenebilir. Ancak İngiltere'nin, Osmanlı yanlısı siyasetini, Avrupa düzeninin devamına dönük kaygının yanı sıra başka bir faktör de etkilemiş olmalıdır. Osmanlı ile İngiltere arasında imzalanan 1838 tarihli Serbest Ticaret Anlaşması'nın İngiliz politikasının tayininde önemli bir rol oynadığı görülür. Reşid Paşa ile Avusturya'nın Londra büyükelçisi Estarhazy arasında geçen mülâkat da anlaşmanın önemini gözler önüne serer. Estarhazy, İngiltere'nin desteğini almak üzere Londra'ya giden Reşid Paşa ile Viyana'da yaptığı görüşmede, İngiliz siyasetinin tamamen Osmanlı yanlısı bir çizgiye geldiğini belirtir. Estarhazy, Ticaret Anlaşması sayesinde İngiliz desteğinin güvence altına alındığını vurgular.³⁷

İngiltere'nin kendi stratejisi açısından izlediği Osmanlı yanlısı siyasetin aynı zamanda, Metternich'in Avrupa barışı idealine hizmet ettiği de açıktır. Osmanlı'nın yaşamaya devam etmesi için İngiltere'nin sunduğu yardım, statükonun korunmasını da sağlar. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu, Viyana Kongresi'nde kurulan denklemin aktif olmasa da doğal ve zorunlu bir parçası haline gelir. Nihayet İngiltere'nin yeniden Avrupa Uyumu'na dahil bir görüntü içinde olması, Metternich'in hayal ettiği birleşik Avrupa idealini anımsatır. Ancak İngiltere'nin bu defa, Napolyon sonrası kurulan düzen sırasında olduğu gibi Metternich siyasetinin etkisi altına girdiği de düşünülmemelidir.³⁸

Liberal İngiltere ile mutlakiyetçi Avusturya arasında kurulan birliktelik aynı zamanda, bir nüfuz mücadelesini de çağırır. 1815 sonrasında, Metternich ile Castlereagh'ın uyumunun tersine Avrupa diplomasisinin iki aktörü, Metternich ile Palmerston arasında ciddi görüş farklılıkları olduğu dikkati çeker. Hatta XIX.yüzyıl siyaset ve diplomasisinin bu iki müellifi arasında derin bir güven bunalımının olduğu da belirtilebilir.³⁹

36 BOA., HAT. 829 / 37501, 17 Şaban 1254 / 5 Kasım 1838.

37 Prens Estarhazy ile görüşmesinden sonra Reşid Paşa da anlaşmanın önemine değinerek *şu aralık Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde mün'akd olan Mu'âhede-i Ticâret ve İngiltereli cânibinden izhâr olunmakda olan hüsn-i isti'dâd keyfiyetleri Mısır Vâlisi olacak habîsin tarafdârlarını me'yûs ettiğini* belirtir. BOA., HAT. 829/37501-B, Gurre-i Şaban 1254 / 20 Ekim 1838. Osmanlı ülkesindeki *yed-i vâhid* uygulamasının sonu anlamına gelen Serbest Ticaret Anlaşması'nın en önemli hedeflerinden biri, anlaşmayı, Mısır'ı da kapsayacak şekilde genişleterek Mehmed Ali'nin finans kaynağını kurutmaktır. Kaldı ki, Mehmed Ali'nin Mısır'da uyguladığı kapalı ekonomik sistem, İngiltere'nin ve Avrupa devletlerinin en ciddi rahatsızlıkları arasında yer alır. Nitekim Metternich, Mehmed Ali'nin, 1838 tarihli anlaşmanın hükümlerini kabul ederek Mısır'da uyguladığı merkantilist ekonomi siyasetinden vazgeçmemesi durumunda İngiltere tarafından cezalandırılacağını belirtir. BOA., HAT., 829 / 37501-D, 25 Receb 1254 / 14 Ekim 1838. 1838 tarihli Ticaret Anlaşması'nın Mehmed Ali'yi malî kaynaklarından yoksun bırakmak ve İngiliz desteğini almaya dönük bir uygulama olması hakkında bkz. (Kütükoğlu, 1974, s.101, 104). Ancak isyan sona erdirildikten sonra da Mehmed Ali'nin, tekel uygulamasına devam ettiği anlaşılıyor. BOA., HR. TO., 149 / 36, 16 Kânûn-ı Evvel 1845.

38 İngiltere'nin Viyana sefiri John Harcourt King, 1813 yılında Castlereagh'a yazdığı mektupta, Metternich'in asıl amacının Avrupa diplomasisinin etkisi altına almak olduğunu belirtir. (Buckland, 1924, s.257) Nitekim Viyana Kongresi de genel olarak Metternich'in etkisi altında kalır. Metternich'in diplomasiye egemen olma isteğinin altında Avusturya'nın hassas yapısı yatar. Diplomatik süreci etkisi altına alarak çözümü, Avusturya'nın tezleri doğrultusunda gerçekleştirmeyi ve imparatorluğunun ömrünü uzatmayı planlar..

39 Palmerston'un Metternich'e duyduğu güvensizlik, Münchengrätz Görüşmeleri'nden kaynaklanır. Palmerston, Rusya ile Avusturya'nın bu toplantılarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karar verdiklerini ama Metternich'in şimdilik bunu açıklamadığını düşünür. (Bolsover, 1936, s.245; Webster, 1951, c.I, s.307). Ancak yukarıda da vurgulandığı gibi, Palmerston'un sandığının aksine bu görüşmeler, Rusya'nın Osmanlı bütünlüğü tezinin sınırları içine alınmasını sağlar. Bkz. (Bolsover, 1948/1949, s.119; Taylor, 1955, s.37; May, 1966, s.95; Anderson, 1970, s.44-45).

Palmerston'a göre Metternich, muhafazakârlığı, değişime direnmekle karıştırmaktadır.⁴⁰ Ayrıca Palmerston, Avusturya ile İngiltere arasında, Osmanlı varlığı ve bütünlüğüne dönük temel bir ilke farklılığı olduğunu iddia eder. Avusturya, Osmanlı toprak bütünlüğünden daha çok Osmanlı hanedanının devamı ile ilgilenmektedir oysa İngiltere, hanedanın devamı kadar toprak bütünlüğünün de vazgeçilemez olduğuna inanır. (Rodkey, 1930, s.637-639)⁴¹ Metternich ise, İngiltere'nin bir yandan asayiş ve düzenden bahsederken diğer taraftan her türlü liberal hareketin ana vatani haline gelmesini büyük bir çelişki olarak değerlendirir. (Sked, 2001, s.17) Dolayısıyla, iki ülke ya da iki insan arasında, yönetime ilişkin önemli farklılıklar vardır. Ancak bütün farklılıklar bir yana, her iki ülke de Avrupa barışının devamı için Mehmed Ali İsyanı'nın bitirilmesi konusunda aynı görüşü paylaşırlar. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa statükosunun ayrılmaz bir parçasıdır.

Osmanlı varlığı ve Avrupa düzeni arasında kurulan ilişki ve bu konudaki görüş birliği, siyasî ilkeler ve eylemler söz konusu olduğunda, aynı uyumu doğurmaz. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Metternich ile Palmerston arasında ciddi görüş farklılıkları ve tamir edilemez bir güven bunalımı vardır. Ancak karşılıklı antipatinin ötesinde meselenin çözümü, Avusturya ile İngiltere, daha doğru deyişle Metternich ile Palmerston arasındaki nüfuz mücadelesiyle yakından ilgili gibi görünür. *Kendümi Saltanât-ı Seniyye'nin dostânından add iylediğime ve iktizâ ider ise bunların başı olmağa hâzırım*⁴² diyen Metternich, çözümün kendi etkisi altında gerçekleşmesini arzular. Yani, Palmerston'un Londra'yı diplomasinin merkezi yapma çabasına karşılık Metternich, Viyana'nın diplomatik kavşak olmasına devam etmesinden yanadır. Böylece çözümü, kendi kontrolü altında ve ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirmeyi düşünür. Nihayet çözüm, monarşinin kutsallığı ve bölünmezliği ile ihtilâl karşıtlığı refleksi üzerine oturtularak muhafazakâr ilkeler, yani Habsburg İmparatorluğu'nun varlığı ve önemide bir kez daha kanıtlanmış olacaktır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda, kısmî bir asayiş halinin

40 Palmerston'un zannettiği gibi Metternich reform karşıtı değildir hatta Habsburg İmparatorluğu'nun yaşamaya devam edebilmesi için reform yapılmasının vazgeçilmez olduğuna inanır. Ancak, reformun önünde iki büyük engel bulunmaktadır. İmparator ve işçilerindeki ağırlığı tartışılmaz olan Kolowrat. Dolayısıyla Metternich, bütün isteğine rağmen sistemli bir reform hareketine kalkışamaz. Öte yandan, Metternich'in ıslahat hayalinin liberal ya da özgürlükçü bir içeriğe sahip olduğu da düşünülmemelidir. Yenileşme projesi, evrimci bir süreç içinde ve imparatorun rehberliği altında hayata geçirilmek zorundadır. Metternich, her ne kadar XVIII.yüzyıl dünyasına ve devletler sistemine bir daha asla dönülemeyeceğini itiraf etse de Habsburg İmparatorluğu'nun yaşamasını sağlayacak formülün geçen yüzyıla ait olduğuna inanır. Çünkü Metternich'e göre ihtilâl denilen olgu sayesinde yarı cahil ve okuryazarlığı olmayan insanlar, siyasete müdahale hakkı kazandılar ve bu durum, insanlığın bütün birikimini yok etti. Bu nedenle Habsburg İmparatorluğu'nun dağılmamasını sağlayacak reçete, monarşinin kutsallığı içinde aranmak zorundadır. Diğer bir ifade ile toplumsal sınıflar, sahip oldukları statünün değiştirilmesini talep etmek yerine aristokrasinin hâmilliğinde, sadakat hisleri ile dolu olarak muhafazakâr bir ıslahatı gerçekleştirmelidirler. Öte yandan Çar I. Nicholas'a söylediği, *istikrar, hareketsizlik anlamına gelmez* cümlesi de muhafazakârlık anlayışını özetler. Metternich'in reform konusundaki görüşleri hakkında bkz. (Albjerg, 1953, s.218-223; Sauvingny, 1962, s.60-65; Sked 1983: 45-46; Viereck, 2006, s.71). Reform projesine karşın pek çok tarihçi tarafından Metternich'in, genel olarak değişim karşıtı, hatta Avusturya'da polis devletini kuran adam olarak değerlendirildiği de belirtilmelidir. Ancak Bernard, Avusturya'da polis devletini yaratacak olan temellerin, Johann Anton Pergen (1725-1814) döneminde atıldığını vurgulayarak Metternich'in sadece bir tecrübeyi devam ettirdiğini öne sürer. (Bernard, 1991, s.229).

41 Palmerston, 5 ve 8 Haziran 1838 tarihlerinde, Paris büyükelçisi Granville'e gönderdiği mektuplarda, açıkça Osmanlı bütünlüğünden asla taviz verilemeyeceğini belirterek müttefiki Fransa'nın Osmanlı yanlısı bir çizgiye çekilmesi için gerekenlerin yapılmasını tavsiye eder. Ancak Palmerston, Fransa ile bu konuda uzlaşmaya varılamasa bile İngiltere'nin gerekirse tek başına Osmanlı bütünlüğünü savunacağını söyler. (Sinoué, 1999, s.346-347)

42 BOA., HR.TO., 149 / 34, 26 T. Sani 1845. Metternich, Osmanlı'nın dostu olduğu ve göreve geldiği ilk günden itibaren Osmanlı toprak bütünlüğünü daima desteklediğini her fırsatta vurgular. BOA., HAT. 832 / 37542, 14 Muharrem 1254 / 9 Nisan 1838.

sağlanmasıyla Avusturya ve Avrupa huzura kavuşurken statükonun dayandığı ilkeler, Osmanlıyı da kapsayacak şekilde genişletilmiş olacaktır.⁴³

Metternich, kendi ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilecek bir çözüm ile Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa sistemi içine alırken Avrupa düzeninin devamını da güvence altına almayı planlar. Palmerston ise Mehmed Ali İsyanı çözüme kavuşturulsa bile Osmanlı'nın yaşamaya devam etmesinin tek çaresini, kapsamlı bir reform hareketinde görür. (Bolsover, 1934/1935, s.112; Verete, 1952, s.147-148) Aslında Metternich de kıtadaki asayiş açısından önemli inkâr edilemeyecek olan Osmanlı'nın bir reform süreci geçirmesi gerektiğini kabul eder. Ancak onun hayalindeki islahat ya da modernleşme programı, sistemin dayandığı ilkeleri sarsmadan hayata geçirilmek zorundadır. Kısacası islahat projesi, *müslümanca ve Osmanluca* olmalı ve devletin kendi iradesiyle hayata geçirilmelidir.⁴⁴ Böylece Metternich, Osmanlı sisteminin dayandığı temellere temas ederek kendi muhafazakârlığını oluşturan iki temel espri, din ve hanedanın önemine atıfta bulunmuş olur.⁴⁵ İslâmi prensiplerden ilham alacak ve Osmanlılık bilinci etrafında uygulamaya konulacak yenileşme projesi, yüzlerce yıllık birikimin yok olmasını da engelleyecektir. Dolayısıyla yıkıcı olmayan ve evrimci bir süreç içinde, geleneğin dikkate alındığı bir reform programı uygulanacaktır. Bu tarz yenileşme ise Metternich'in kutsal saydığı monarşi ve düzenin tehlikeye atılmasını önleyecektir.⁴⁶ Nihayet böylesi bir reform programı, imparatorluğun monarşi etrafında yeniden örgütlenmesini sağlarken Avrupa barışının ömrünü de uzatacaktır.

43 Metternich, Mehmed Ali İsyanı'na son verilirken izlenecek yolun çok önemli olduğunu açıkça ifade eder. Yöntem, mutlaka monarşinin bölünmezliği ve kutsallığı üzerine kurulmalıdır. Dolayısıyla, bulunacak çözüm, Osmanlı hanedanının birliğini sağlayarak Mehmed Ali'nin yarattığı fiilî durumu ortadan kaldırmak zorundadır. Metternich, *eğer Mehmed Ali'nin vefâtından sonra dahi oğlu İbrahim şu hey'etde kalur ise artık Mısır maddesinin hüsn-i sûret bulması bir veçhle mümkün değildir* derken tamamen monarşinin yekpareliği ve kutsallığı önyargısından hareket eder. BOA., HAT. 833 / 37560-F, 21 Receb 1252 / 1 Kasım 1836. Zira Mehmed Ali sonrasında fiilî durumun yasal hale gelmesi ve Osmanlı hanedanı içinden yeni bir hanedan doğması halinde çok uluslu Habsburg İmparatorluğu açık bir tehdit altına girecektir. Böylece yeni bir monarşinin doğması engellenerek Metternich İlkeleri Osmanlıyı da kapsar hale getirilecek ve Avusturya da ciddi bir tehlikeden kurtarılmış olacaktır.

44 BOA., İ. HR., 21 / 1028, Ek 2.

45 Metternich'in ihtilâl karşıtlığı refleksi üzerine oluşturulan muhafazakâr dünya görüşü içinde din, vazgeçilmez bir yer işgal eder. Metternich, Avrupa dengesini ve barışını alt-üst eden liberal hareketlerin, ideolojik ve manevî gücünün kitleleri etkilediğine inanır. Bu nedenle özgürlükçü hareketlere benzer yöntemlerle cevap verilmeli ve yeni bir ideoloji yaratılmalıdır. Bu yeni ideolojik söylemin besleneceği en önemli kaynak ise din, yani Hristiyanlıktır. (Reinerman, 1978, s.177). Bu anlamda Metternich için İtalya ama özellikle Roma-yani Papalık-hem stratejik hem de ideolojik olarak büyük bir öneme sahiptir. (Reinerman, 1977, s.207-212) Ancak Metternich'in muhafazakârlık anlayışı içinde din, gerçekten önemli olmaktan çok düzenin ve statükonun devamını sağladığı için vazgeçilmezdir. Katolikliğin uhrevî gücünden çok siyasî, kültürel ve *ahlâkî* olarak istikrarın devamına sağladığı katkı ile ilgilenir. (Vierecek, 2005, s.79) Nitekim Avrupa'daki toplumsal, politik ve kültürel dengeyi yıkmalarının başlangıcı olarak XVI.yüzyılda yaşanan Reformasyonu işaret eder. Metternich'e göre Reformdan sonra Katoliklik, bir daha asla eskisi gibi kapsayıcı ve ittifak halinde kabul edilen bir inanç olma özelliğine kavuşamayacaktır. (Sauvigny, 1962, s.54; Outram, 2007, s.50; Hanks, 2009, s.432-433) Nihayet Katoliklik, Metternich'in düşmanı olduğu milliyetçiliğin, ayrıştırıcı/yıkıcı içeriğinin tersine kapsayıcı olduğu ve bir ahlâk anlayışı sunduğu için çok önemlidir. Zira düzenin devamı için bireylerin yıkıcı bir özgürlük anlayışı yerine insanlığın birikimlerine sahip çıktığı ve ahlâkî ilkelere saygı duyduğu bir özgürlük tarifine ihtiyaç vardır. (Vierecek, 2005, s.70) Dolayısıyla Metternich için dinin, düzenin devamını sağlayacak olan ahlâk anlayışını tahkim eden bir referans anlamına geldiği söylenebilir. Böylece Katolik dogma, ahlâkî takip eder ki bu durum, *ahlâk önden gelmeli, teoloji onu izlemelidir* (Geier, 2009, s.31) diyen Kant ile Metternich arasındaki yakınlığı anımsatır. Dolayısıyla Osmanlı idarecilerine, yapılacak reform, Osmanlılıktan ve İslâm'dan ilham almalı derken devletin dayandığı temelini ve sözleşmenin sorgulanmaması gerektiğini anlatmaya çalışır. Çünkü Reform Dönemi'nden sonra Katoliklik ve onun sağladığı meşruiyetten güç alan monarşinin kutsallığı zaafa uğrayınca Avrupa bir daha asla istikrara kavuşamamıştır.

46 Metternich, Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra yapılan işin oldukça önemli olduğunu belirtir ancak yukarıda ifade edilen uyarısını tekrar eder. Islahat yapılmaya çalışılırken sistemin dayandığı temellerin yok edilmemesi ve evrimci bir süreç izlenmesi gerektiğini özellikle belirtir. Bu anlamda, Mustafa Reşid Paşa'nın *kemâl-i rüşd ve fetânet ile mevstûf olan ve me'mûriyetinin ehl ve müstehâk bulunan* bir kişi olduğu ekleyerek reformun onun rehberliğinde yürütülmesini tavsiye eder. Bunca uyarı ve ilginin nedenini açıklarken *Memâlik-i Devlet-i Aliyye'nin hüsn-i hâl ve istirâhati...bi'l-hassamatlubum* diyerek dostluğunu beyan eder. BOA., İ. HR., 31/130, Ek 1. Ancak bu dikkatin altında yatan asıl sebep, Balkanların bir bölümünü idare eden Osmanlı'daki asayişin Avusturya'yı yakından ilgilendirmesidir. Ayrıca Metternich ile Osmanlı bürokratları arasındaki ilişki hakkında bkz. (Ortaylı, 1983, s.361-367)

Avrupa asayişini ilgilendiren önemli bir unsur olarak Osmanlı İmparatorluğu, hanedanın varlığına zarar verilmeden yaşatılmak zorundadır. Uygulamaya konulacak reform programında yukarıda belirtilen noktalar özellikle dikkate alınmalıdır. Ancak, ıslahat projesinden daha acil olan konu, Mehmed Ali İsyanı'nın sona erdirilmesidir. Bütün önyargılara ve şüphelere rağmen Metternich ile Palmerston arasında varılan görüş birliği, isyanın çözümünü de kolaylaştırır. Çünkü, XIX.yüzyılın hemen tamamında olduğu gibi, bu konuda da İngiltere esas aktör konumundadır.⁴⁷

İngiltere ile Avusturya arasında sağlanan uzlaşma, sorunun çözümüne dönük önemli bir aşamanın kaydedilmesi anlamına gelir. Prusya ve Rusya'nın da dâhil olması, Metternich'in bütün kariyeri boyunca izlediği ortak Avrupa inisiyatifinin bir defa daha hayata geçirilmesini ifade eder. Ancak, uyumun tamamlanması için Fransa'nın da dörtlü ittifaka katılması gerekir. Çünkü Metternich'e göre *Fransalı her ne vakit olsa hareket ister*⁴⁸ ve *her yerde icrâ-yı nüfûz-ı mahsûs dâ'iyesinde*⁴⁹ olduğundan mutlaka ittifak çatısı altına davet edilmelidir. Kaldı ki, Fransa ile Mısır arasındaki yakınlık hatırlandığında, Mehmed Ali Paşa'ya karşı takip edilecek ortak hareketin başarıya ulaşması, Fransa'nın da uzlaşmaya dahil edilmesiyle yakından ilgili gibi görünür. Öte yandan Metternich'in, Fransa ısrarının altında, birleşik ve uyumlu Avrupa inancı ve hayalinin yattığını söylemek yanlış sayılmaz.⁵⁰ Dolayısıyla Avrupa'nın bütüncül bir görüntü içinde olması, Metternich'in en büyük arzusunun anlatır. Tek sesli bir Avrupa sayesinde Mehmed Ali Paşa ortaklaşa cezalandırılacak, Osmanlı bütünlüğü sağlanacak ve Avrupa düzeni korunacaktır. Nihayet bütün bu idealler, anti-ihtilâlcî bir programı çağrıştırdığından çözüm formülü de Metternich'in ilkelerinin yeniden bütün siyasete ve diplomasiye egemen olması ve onaylanması anlamına gelecektir. Bu sınırlar içinde asıl önemli olan ise kaderi, Avrupalı devletlerin ortak kararı ile tayin edileceğinden Osmanlı İmparatorluğu, Metternich Sistemi'nin bir parçası haline getirilmiş olacaktır.

Yukarıda ifade edildiği gibi monarşi ile yönetilen bir devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu zaten Metternich Sistemi açısından tartışılmaz bir gerçekliği ifade eder. Bu nedenle bulunacak çare, hanedanın meşruiyetini kuvvetlendirecek ve Mehmed Ali'yi şiddetle cezalandıracak bir içeriğe sahip olmalıdır. Böylesi bir formül ise Metternich ilkelerinin siyasî alana yeniden egemen olmasını çağrıştıır. Osmanlı'nın kadim dostu olduğu⁵¹ ve *Devlet-i Aliyye'nin bulunduğu her bir maddede dâ'imâ Saltanat-ı Seniyye'nin menâfi'i*⁵² için çalıştığından bu durum doğal karşılanmalıdır. Yani Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya ve Avrupa düzeninin devamı açısından taşıdığı önem sebebiyle Metternich Sisteminin doğal bir parçasıdır. Ancak her şeyin ötesinde Mehmed Ali, düzeni zorla değiştirmeye ve

47 Mehmed Ali İsyanı bitirildikten birkaç yıl sonra Cebel-i Lübnan'da bir takım karışıklıklar ortaya çıkar. XIX.yüzyıldaki benzeri sorunlarda olduğu gibi, Avrupalı devletler olaya müdahale etmek isterler. Osmanlı idarecileri, uluslararası müdahalenin önlenmesi için İngiltere'nin desteğinin şart olduğunu bilirler. Çünkü, dünya siyasetinin patronu olarak bu husûsda Devlet-i Aliyye'ye asıl mu'avin olacak İngiltere Devleti'nden başkası olamaz. BOA., İ.HR., 33 / 1507, 8 Safer 1262 / 5 Şubat 1846.

48 BOA., İ.HR., 21 / 1028, Ek 1.

49 BOA., İ.HR., 33 / 1507, 8 Safer 1262 / 5 Şubat 1846.

50 Metternich, Avrupa'nın karşılaştığı sorunlarda, bütün kıtanın ittifak halinde bulunmasında ısrar eder. Dolayısıyla meselelerin çözüme kavuşturulmasında, daima Viyana Kongresi'nin ruhu ile eşanlımlı şekilde Avrupa Uyumu'nu canlı tutmaya çalıştığı söylenebilir. Böylece kıtada tek sesli bir siyasî söylem kurulması denenirken Metternich de bütün karar yetkisini elinde tutabilir. Sorunların çözümünde esas aktör olma telaşı ise Avusturya'nın siyasî ve coğrafi konumundan kaynaklanır. Kıtanın ortasında yer alan çok uluslu ve zayıf bir devlet olarak Habsburg İmparatorluğu'nun varlığı, diplomasinin Viyana'da şekillenmesi ile yakından ilgilidir. Nitekim Mehmed Ali İsyanı'nın sona erdirilmesi için Fransa'nın da ittifaka dahil edilmesinde ısrar ederken bir yandan Avrupa Uyumu'nu canlandırmaya diğer taraftan diplomatik gündemi belirlemeye çalışır. Metternich 'in sürekli şekilde Avrupa Uyumu arayışı hakkında bkz. (Reinerman, 1977, s.214-217; Viereck, 2005, s.86) Ayrıca, Mehmed Ali Paşa meselesinin çözümünde Fransa'nın da ittifaka dahil edilmesine dönük ısrarı için bkz. (Kutluoğlu, 1998, s.157, 171)

Metternich'in deyişiyile, yerine bir *hükümet-i gasbiyye*⁵³ ikame etmeye çalışan, *hilekâr*⁵⁴ bir adamdır. Onun cezalandırılması, ihtilâlcî hareketlere darbe vurulması anlamına gelir. Böylece Metternich'in muhafazakâr ideallerinin sınırları Osmanlı dünyasına doğru genişletilmiş olur. Kaldı ki, *Avusturya Devleti'nin politikası muhâfaza-i âsâyiş*⁵⁵ olduğundan ve *imparator-ı müşârünileyh cenâbları dahî Devlet-i Aliyye'ye olan hubb ve muhâdenet-i hâlisânesi*⁵⁶ sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa düzeninin içinde görürler.

Balkanların hassas yapısı, Osmanlı'nın Avrupa düzenine eklenmesi en azından kıtadaki asayiş tehlikeye atmayacak bir hukûkî çerçeve içine alınmasını zorunlu kılar. Bu durum, Osmanlı'nın gerçekten bir tehdit oluşturma kapasitesine sahip olmasından çok Rusya'nın bölgeye yayılma çabalarıyla ilgilidir.⁵⁷ Nitekim Metternich'in özellikle Bulgarlar ve Sırlar konusunda ciddî uyarılarda bulunduğu anlaşılıyor.⁵⁸ Ancak taşıdığı bu pratik önemin ötesinde Metternich'in idealleri açısından Osmanlı varlığının tartışmadan uzak tutulması, ahlâkî bir mecburiyeti de ifade eder.

Metternich'e göre Osmanlı İmparatorluğu, iktidarın en doğru biçimi olan monarşik bir sistemle idare edilir. Dolayısıyla bütün reel politik gerekçelerin yanı sıra Osmanlı'nın yaşamaya devam etmesi bir ilke meselesidir. Mehmed Ali Paşa'ya karşı izlediği siyasette pratik kaygılar kadar bu ahlâkî prensiplerin de etkisi görülür. Osmanlı İmparatorluğu sahip olduğu topraklar üzerinde meşruiyeti tartışılmaz bir iktidar anlamına gelir. Bu nedenle, Mehmed Ali, en başından itibaren bir asi olarak ilan edilir ve bağımsız devlet kurmasına asla izin verilmemesi gerektiğinin altı çizilir.⁵⁹

Mehmed Ali Paşa, itaat yerine isyanı seçmekle Avrupa Barışı'nı tehdit ettiği gibi Metternich ilkeleri ile tamamen uyumlu olan kadim bir sisteme de ihanet etmiş sayılır. Fransa dışındaki diğer büyük devletlerin yeni Avrupa ittifakı ile Mehmed Ali tehlikesi gündemden düşer. İsyanın bir tehdit olmaktan çıkarılmasından birkaç yıl sonra Lübnan'da, Katoliklerle Müslümanlar arasında ciddî sorunlar yaşanır.

51 BOA., İ.HR., 19 / 910.

52 BOA., HR.TO., 150 / 27.

53 BOA., İ.HR., 15/749.

54 BOA., HAT., 830/37509-A, 25 R.Ahir 1254/18 Temmuz 1838.

55 BOA., İ.HR., 21/1028, Ek 2.

56 BOA., İ.HR., 8/372, Ek 2.

57 XVIII.yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Avusturya'nın *ordugâh şehirler* programını hayata geçirdiği ve özellikle Osmanlı sınırında yeni yerleşim bölgeleri ve savunma hatları oluşturduğu görülür. Giderek azalan Osmanlı gücü ve tahkim edilen sınır boyları sayesinde Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya için bir tehdit olmaktan çıkar. Bu konuda bkz. (Szabo, 1994, s.280-281).

58 Metternich, özellikle Sırbistan ve Bulgaristan'daki milliyetçi uyanışa dikkat çekerek bu bölgelerde Polonyalı seyyah milliyetçilerin propagandalarından bahseder. BOA., İ. HR., 21 / 1028, Ek 1, 7 C. Evvel 1259 / 5 Haziran 1843. Benzer şekilde, Sırbistan'a gizlice girmiş ve Rus askerî üniforması giyerek Çarın adamı olduğunu söyleyen *Istvan İvanoviç* ile ona destek veren Sırp, *Miloş Obrenoviç*'in milliyetçi propaganda yaptıkları ve halkı kışkırttıklarını, Osmanlı'nın Viyana büyükelçisine haber verir. BOA., A. DVN. MHM., 1-A / 98, 5 T. Sâni 1844. Ayrıca Metternich, Bulgar milliyetçilerinin Paris'teki faaliyetleri hakkında da bilgi verir. BOA., İ. HR., 21 / 1028, Ek 3, 23 K. Sâni 1843.

59 Yukarıda vurgulandığı gibi isyanın hem ilk hem de ikinci aşamasında Metternich, siyasî söylemini ve çizgisini muhafaza eder. Mehmed Ali Paşa'nın bağımsız bir devlet kurması açıkça, statükonun ihlal edilmesi anlamına gelir ve buna asla izin verilemez. Sorunun çözümüne dönük sınırı belirledikten sonra Avrupalı devletlerin varacağı uzlaşma, Mehmed Ali'nin cezalandırılmasını sağlayacaktır. Nitekim Metternich, Viyana sefiri Sadık Rif'at Paşa ile yaptığı her mülakatta statükonun değiştirilmesine izin verilmeyeceğini belirterek sabırlı olunmasını tavsiye eder. BOA., HAT., 833 / 557-A; BOA., İ. HR., 1 / 37, Ek 4, 5 Ramazan 1255 / 12 Kasım 1839.

Lübnanlı Katolikler, Mehmed Ali Paşa ile Osmanlı arasında yaşanan problemde Osmanlı'yı destekler. İsyanın ardından Osmanlı yönetimi, Katoliklerin durumunun gözden geçirileceği ve bölgede asayişin sağlanması için gerekli adımların atılacağını taahhüd eder. Ancak, verilen sözler tam olarak yerine getirilemez ve karışıklık çıkar. Metternich, konuyla ilgili olarak Osmanlı'yı uyarır ve *acebâ Devlet-i Aliyye her hâlde mükâfâtına lâıyk ve müstahak olan... ahâli-i Cebel'e bu sûretle olan âsâyîşi mi virmek istemiştir*⁶⁰ der. Fakat Osmanlı'nın içişlerine karışmak gibi bir niyeti olmadığını da *Avusturya Devleti ise nâmuna olarak ben da'vâ iderim ki kendüsine müte'allık olmayan şey'e karışmakta derkâr olan ictinâbını hiç kimseye ve husûsân Devlet-i Aliyye'ye isbâta muhtâc değildir*⁶¹ diyerek açık hale getirir.⁶²

Metternich, iktidarın sahibi olan Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmek gibi bir amaç taşımadığını vurgulayarak muhafazakâr ilkelerine sadık kalmaya devam ettiğini gözler önüne serer. Lübnanlı Katoliklere, bir takım sıkıntılarla karşılaşsalar da meşru otoriteleri olan Osmanlı'ya itaat etmek zorunda olduklarını açıkça belirtir. Hatta Osmanlı yönetimini, *tâ'ife-i merkûmeyi bundan böyle velî-ni'metleri hakkında lâzım gelen itâ'at ve inkıyâdda tutmağa sa'y ü gayret idecekleri* açık olan patrik ve piskoposlara özel bir önem vermesi konusunda uyarır.⁶³ Benzer şekilde bölgedeki din adamlarına da itaatin dışına çıkılmaması yönünde telkinde bulunur. Nitekim XIX.yüzyıl boyunca Osmanlı siyasetinin ayrılmaz ve bıkırtıcı bir parçası haline gelen Avrupa müdahalesi, söz konusu Metternich siyaseti olduğunda aynı olumsuz çağrışımlarla yüklü değildir. Her ne kadar,

düvel-i mütehabbenin teb'a-i Saltanat-ı Seniyye haklarında bu misillü usûl-i celbiyyeye mübâderetleri pek münâsib ve yolunda şey değil ise de ma'mâfih taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye itâ'at ve ubûdiyyet-i dâ'imeye dikkat itmelerine dâ'ir vesâya münderic olması⁶⁴

sebebiyle bu defa durum hoşgörülle karşılanabilir. Nihayet aynı mezhebi paylaştığı Katoliklere itaat tavsiye ederken Metternich, açıkça Osmanlı İmparatorluğu'nun meşruiyetini vurgular. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa için taşıdığı politik ağırlığın ve önemin ötesine geçerek en mükemmel yönetim şekli olan monarşi ile idare edildiğinden ahlâkî ve aklî bir zorunluluğu da anlatır. Böylece Osmanlı, Metternich Sisteminin (kendiliğinden) doğal bir parçası olarak kabul edilir.

3. SONUÇ

Napolyon sonrası dönemin kurgulandığı Viyana Kongresi'nde, bütün Avrupa'nın aynı ilkeler ve hassasiyetler etrafında uyumlu bir bütün haline getirilmesine çalışılır. Bu uyumu oluşturan iki temel prensip, düzenin zorla değiştirilmesini engellemek ve monarşinin meşru yönetim biçimi olduğunu kabul etmek şeklinde özetlenir. Yeni düzenin bu iki ön yargı üzerine inşa edilmesi, Fransız İhtilâli ve Napolyon Savaşları ile kıtadaki düzenin ve dengenin yok edilmesinden kaynaklanır. Dolayısıyla Viyana'da oluşturulan Avrupa Uyumuna dahil olan ülkeler, güçler dengesine en büyük tehdidin Fransa'dan geleceğini düşünürler. Bu nedenle kıtadaki asayişe yönelik en büyük tehlike kaynakları arasında yer alan Balkanlar, yani Osmanlı İmparatorluğu, tali bir düzeye indirgenir. Ancak kongrenin dağılmasından sadece birkaç yıl sonra ortaya çıkan Yunan İsyanı, Avrupa'daki asayişe sarsmaya aday en önemli bölgenin Osmanlı toprakları olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ele verir.

60 BOA., HR.TO., 149 / 35, 4 K. Evvel 1845.

61 BOA., HR.TO., 149 / 34, 26 T.Sâni 1845.

62 Metternich'in, Katolikler hakkında Osmanlı yönetimine yaptığı uyarıların, Osmanlı idarecileri tarafından iyi niyet çerçevesinde yapılmış ikazlar olarak görüldüğü anlaşılıyor. Bu konuda bkz. (Lütfi, 1999, c. 2-3, s.456).

63 BOA., İ. HR., 15 / 749.

64 BOA., İ. HR., 15 / 749.

Bağımsız Yunan Devleti'nin ilân edilmesi, Avrupa Uyumu'nun ya da Metternich Sistemi'nin sonuna geldiğini ima eder. Ancak yeni kurulan devletin yönetimine Bavyera hanedanından bir kralın atanması, (kısmen) Viyana ruhunun devam ettiğini hatırlatır. Yunan bağımsızlığından kısa süre sonra patlak veren Mehmed Ali Paşa İsyanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa statükosunun en nazik bölgesi olduğu yeniden açığa çıkar.

Mehmed Ali Paşa'nın, Viyana ilkelerinin ruhuna aykırı şekilde düzeni zorla değiştirme iddiasına Napolyon sonrası dönemin müteahhidi sayılan Metternich tarafından itiraz edilir. Yunan İsyanı sırasında olduğu gibi Metternich, Avrupa düzenini oluşturan iki maddeye atıfta bulunarak Mehmed Ali'yi, düzeni zorla değiştirmeye ve meşru bir hanedanın yönetimini parçalamaya kalkışan asi olarak ilân eder. Çünkü Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Metternich'in inşa ettiği düzenin temellerine yönelik doğrudan bir tehdittir. Dolayısıyla başarıya ulaşması, Avrupa düzeni ve dengesinin tasfiyesi ile sonuçlanabilir. Nihayet Mehmed Ali Paşa'nın durdurulması, Avrupa asayişinin devamına hizmet ederken Osmanlı'yı da Avrupa Uyumu'nun sınırları içine alacaktır.

Avrupa düzenini sarsmaya aday, en tehlikeli bölgelerden biri olan Balkanların önemli bir bölümünü egemenliği altında tutan Osmanlı, siyasî vazgeçilmezliğinin yanı sıra felsefî bir zorunluluğu da ifade eder. Çünkü anti-milliyetçilik tezine dayanan Metternich Sistemi'nde, en doğru yönetim şeklinin monarşi olduğu kabul edilir. Bir hanedan tarafından yönetilen Osmanlı İmparatorluğu, bütün eksiklerine rağmen *tekâmül* etmiş bir siyasî varlıktır ve bu nedenle meşruiyetinin tartışılması düşünülemez. Bu önyargının sonucu olarak Viyana Sistemi'nin dışında kalmasına karşın Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa Uyumu'nun doğal bir parçası olarak görülür ve Mehmed Ali Paşa'nın en sert şekilde cezalandırılması, ahlâkî bir yükümlülük haline de gelir.

Mehmed Ali İsyanı'nın bitirilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamaya devam etmesi sağlanır. Ancak Metternich'in isyana yönelik sert tepkisinin altında, çok uluslu Habsburg İmparatorluğu'nun önemli bir tehlikeden kurtarılması yatar. Osmanlı'nın dağılması durumunda Avusturya, Rusya ile karşılaşmak zorunda kalacaktır ki bu, önce Habsburg İmparatorluğu'nun ardından da bütün Avrupa düzeninin yok olması anlamına gelir. Yani, Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması, Avusturya ve Avrupa'nın istikrarı için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Osmanlı bütünlüğünün, Metternich Sistemi'ni tamamlayan en önemli başlıklardan biri olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Kaldı ki, *muhafazakârlığın Robespierre'i, demokrasi ve ihtilâl ile uzlaşmak istemeyenlerin sözcüsü olan ve düzene iman edercesine tapan* (Sked, 2001, s.24) Metternich için meşru bir hanedan ile yönetilen Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa düzeninin doğal bir parçası olmayı hak eder.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA.) Bâb-ı Âlî Sadâret Evrâkı Divân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi, (A. DVN. MHM.) 1-A/98.

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi, (HAT.), 829/37501, 829/37501-A, 829/37501-B, 829/37501-D, 829/37503-C, 829/ 37503-D, 830/37509-A, 831/37526, 832/37542, 833/557-A, 833/37560-F, 960/41185-E.

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı, (HR.TO.), 149/34, 149/35, 149/36, 150/27.

İrade/Hariciye, (İ. HR.), 1/37, 8/372, 15/749, 19/910, 21/1028, 31/130, 33/1507.

Yıldız Esâs Evrâkı, (Y. EE.), 38/95.

Araştırmalar

- Ahmed Lûtfî Efendi, (1999).** *Vak'aniyîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. 1-8, (yay.haz. Ahmet Hezarfen), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Albjerg, Victor L. (1953).** "Clemens Metternich 1773-1859", *Social Studies*, 44 (6).
- Altundağ, Şinasi (1943).** "Münchengrätz Muahedesi", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4.
- Altundağ, Şinasi (1988).** *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi, 1831-1841, I. Kısım*, Ankara: TTK Yayınları.
- Anderson, M.S. (1970).** *The Great Powers and the Near East, 1774-1923: Documents of Modern History*, London: Edward Arnold.
- Anderson, M.S. (2000).** *Doğu Sorunu, 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (çev. İdil Eser), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Badri, Abd al- Sattar, (1996).** *The European State System and the Egyptian Question*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Bernard, Paul B. (1991).** *From the Enlightenment to the Police State: The Public Life of Johann Anton Pergen*, Chicago: University of Illinois Press.
- Bolsover, G.H. (1934/1935).** "Lord Ponsonby and the Eastern Question 1833-1839", *Slavonic and East European Review*, 13.
- Bolsover, G.H. (1936).** "Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834", *English Historical Review*, 51.
- Bolsover, G.H. (1948/1949).** "Nicholas I and the Partition of Turkey", *Slavonic and East European Review*, 27.
- Broers, Michael (1996).** *Europe After Napoleon: Revolution, Reaction and Romanticism, 1814-1848*, Manchester: Manchester Uni. Press.
- Buckland, C.S.B. (1924).** "An English Estimate of Metternich in 1813", *English Historical Review*, 39.
- Cunningham, Alan (1993).** *Eastern Questions in the Nineteenth Century*, vol. 2, London: Frank Cass.
- Delfiner, Henry A. (2003).** "Alexander I, the Holy Alliance and Clemens Metternich: A Reappraisal", *East European Quarterly*, XXXVII (2).
- Driault Edouard dé, (2003).** *Şark Mes'alesi: Bidâyet-i Zuhûrundan Zamânımıza Kadar*, (çev. Nafiz, yay. haz. Emine Erdoğan), Ankara: Berikan Yayınları.
- Gay, Peter (1996).** *The Enlightenment: The Science of Freedom, 2 volumes*, New York: W.W. Norton & Company.
- Geier, Manfred (2009).** *Kant'ın Dünyası*, (çev. Erol Özbek), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanks, Mary E. Wiesner (2009).** *Erken Modern Dönemde Avrupa, 1450-1789*, (çev. Hamit Çalışkan), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hirschman, Albert O. (2003).** *The Rhetoric of Reaction: Perversity, Futility, Jeopardy*, Cambridge Mass.: The Belknap Press of Harvard University.

- Jelavich, Barbara (1966).** “The Philorthodox Cosnpiracy of 1839: A Report to Metternich”, *Balkan Studies*, 7 (1).
- Jelavich, Barbara (1969).** *The Habsburg Empire in European Affairs, 1814-1918*, Chicago: Rand McNally and Co.
- Kant, Immanuel (1984).** *Seçilmiş Yazılar*, (çev. Nejat Bozkurt), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kutluoğlu, Muhammed H. (1998).** *The Egyptian Question, 1831-1841*, İstanbul: Eren Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1974).** *Osmanlı İngiliz İktisâdî Münâsebetleri, I*, (1580-1838), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- May, Arthur J. (1966).** *The Age of Metternich, 1814-1848*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Meinecke, Friedrich (1965).** *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'Etat and Its Place in Modern History*, (trans. Douglas Scott), New York: Frederick A. Praeger.
- Menczer, Béla (1959).** “The Legacy of Metternich”, *Contemporary Review*, 196.
- Metternich, Clemens von (1908).** *Mémoires, Tome V*, Paris: Libraire Plon.
- Ortaylı, İlber (1983).** “Tanzimat Bürokratları ve Metternich”, *Fehmi Yavuz'a Armağan*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Outram, Dorinda (2007).** *Aydınlanma*, (çev. Sevdâ-Hamit Çalışkan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Plaschka, Richard (1975).** “Austrian Policy Towards the Balkans in the Second Half of the Eighteenth Century: Maria Theresia and Josef II”, *East European Quarterly*, 9 (4).
- Pufendorf, Samuel (1991).** *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*, (trans. Michael Silverthorne), Cambridge: Cambridge University Press.
- Reinerman, Alan J. (1977).** “Metternich, the Powers and the 1831 Italian Crisis”, *Central European History*, 10 (3).
- Reinerman, Alan J. (1978).** “Metternich, The Papacy and the Greek Revolution”, *East European Quarterly*, 12 (2).
- Rodkey, Frederick S. (1930).** “The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834”, *The English Historical Review*, 45 (180).
- Sauvigny, G. De Bertier (1962).** *Metternich and His Times*, (trans. Peter Ryde), London: Dorton, Longman and Todd.
- Schroeder, Paul W. (1994).** *The Transformation of European Politics, 1763-1848*, Oxford: Clarendon Press.
- Schroeder, Paul W. (2004).** *Systems, Stability and Statecraft: Essays on the International History of Modern Europe*, New York: Palgrave Macmillan,
- Scott, Ivan. (1972).** “Counter Revolutionary Diplomacy and the Demise of Anglo-Austrian Cooperation, 1820-1823”, *Historian*, 34 (3).
- Sinoué, Gilbert (1999).** *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*, (çev. A.C. Akkoyunlu), İstanbul: Doğan Kitap.

- Sked, Alan (1979).** “The Metternich System, 1815-1848”, Alan Sked (ed), *Europe’s Balance of Power, 1815-1848*, London: Macmillan
- Sked, Alan (1983).** “Reading History: Metternich”, *History Today*, 33(6).
- Sked, Alan (2001).** *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815-1918*, London: Longman.
- Sofka, James R. (1998).** “Metternich’s Theory of European Order: A Political Agenda for Perpetual Peace”, *Review of Politics*, 60 (1).
- Sorokin, Pitirim A. (2008).** *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, (çev. Mete Tunçay), İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Szabo, Franz A.J. (1994).** *Kaunitz & Enlightened Absolutism, 1753-1780*, Cambridge: Cambridge Uni. Press.
- Taylor, A.J.P. (1955).** *The Habsburg Monarchy, 1809-1918*, London: Hamish Hamilton.
- Tuncer, Hüner (1996).** *Metternich’in Osmanlı Politikası, 1815-1848*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Viereck, Peter (1949).** “Warning for a Western Union II: Metternich and Jahn”, *Current History*, 17 (96).
- Verete, M. (1952).** “Palmerston and the Levant Crisis, 1832”, *The Journal of Modern History*, 24 (2).
- Viereck, Peter (2005).** *Conservatism Revisited: Revolt Against Ideology*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Viereck, Peter (2006).** *Conservative Thinkers*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Webster, Charles (1951).** *The Foreign Policy of Palmerston, 1830-1841*, 2 volumes, London: G. Bell and Sons.
- Zweig, Stefan (1995).** *Fouché: Bir Politikacının Portresi*, (çev. Burhan ARPAD), İstanbul: Can Yayınları.